Контрольный экземпляр

Бакъдар, вошал, цхьоагIо!

СЕРДАЛО

КПСС НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКАНСКИ КОМИТЕТА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ГАЗЕТ

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ЕРА, 6 ДЕКАБРЬ, 1990 ШУ. ★ № 122 (7936). ★ Мах 3 кеп.

КЪУЛБАСЕДА КАВКАЗА ХАЛКЪАШКА ДОЛА КХАЙКАРАЛ

Россе хьамсара сограждананаш!

ХьалхагIа дийца хиннар кхоачашде а Къулбаседа Кавказе ва а сай тар ца далар сайна дег тIара новкъа долга дIахайта безам ба са. Аз дош лу шоана. эгара хьалха са вIаштIехьдаьлча из вIашагIкхетар вай хургхилара.

ЧIоагIа теркам тIабахийта а хьашт долаш а хьеж со регионерча хьалага. Дег тIара новкъа хет Къулбаседа Кавказе къамашта юкъера гIулакхаш ирдала гIерташ хилар, йолаш йола паччахьалкхен а территориальни а формированеш вIашагIъяха гIерташ хилар. Тайп-тайпарча къамех болча наха кхераш а сагота болаш а увттаду уж дешаш Лакхехьарча Совета хьалхашка. Российски парламенто лерхI халкъий къаман бокъонаш юхаметтаоттаяра процесс, регионерча а, бIарчча хьанйцача республикерча а къамий викалий общественни вахара ерригача сферашка цхьатарра бокъонаш хилийтара гарантеш Iалашъяра массе оагIорахьара гIо де. Тешаш ва со, РСФСР федеративни устройстваи цхьатарра бокъонаш а йолаш цхьана гIулакхаш леладарен принципаш кердача Федеративни договора тIа, хIаьта дIахо йодача хана — РСФСР Конституце тIа а хьахьекха хургхиларах, цу хьакъехьа корта болаш а массанена хьашт долаш а къамаьл хиннад Федераце Совете укх шера 22 ноябре Москве.

РСФСР Лакхехьарча Совето гарггарча хана тIаэца лерхI хьалха репрессеш яь хиннача халкъашта реабилитаци яра хьакъехьара Закон, цо гIо дергда хIанз йолаш йола реальносташ теркал а еш нийсхо юхаметтаоттаяран регионе дахача дерригача къамашта сатийна вахар Iалашдаран йола правови кIийле хьае. Оаха дика кхетаду уж дешаш къоастаделга чоалхане хIама хилар. хIаьта оаш цига дакъалацаргеи из кхетадаргеи сатувсаш а да. Дог тийша ва дIаяхача ханах вайга юхейиса ирагIъярех йола къамий процессаш комплексно къоастае езаш хиларах.

РСФСР Лакхехьарча Совета цIерагIа со кхайк шуга сийдеш болча бокххагIбарашка, дина керте латтарашка, интеллигенцега, регионе бахача беррригача нахага, сатем лоаттабе. Къулбаседа Кавказа халкъий долаш дола хьаькъал а сатохар а гойташ шо хилар дехаш.

Россе Лакхехьара Совет масса хана шоана хетачунга ладувгIаш я, хIаьта цхьаккха решени тIаэца лерхIаш а яц шуца дагаьнна мара.

Вай дерригаш — россияш да, къамехи дахаш йолча регионахи тийша хIама доацаш. Из дага а доагIаш Россе цун халкъий кхоанен уйла еш хила деза вай. Вай ориентацеш: суверенитет лораяр, стабильни политически хьал лоаттадар, экономически таро йолаш хилар, къамий бокъонаш юхаметтаоттаяр, сатем а вахара хьал а хIара цIагIа, хIара дезале хилийтар.

Шо хьамсара долаш а дика мел дар шоана хилар довш а ва со.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель
Б. Н. ЕЛЬЦИН.

Советски Социалистически Республикай Союза Президента

УКАЗ

Кхача а халкъа эша товараш а лорадеча, транспортаца дIа-са ухийтача, дохкача порядок оттаяр духьа болхлой тIахьожам чIоагIбарах.

Кхачан продукташи кхыдола халкъа эша товараши дохкачеи, царца нах Iалашбара системеи дуккха зуламаш дарае потребительски рынке эттача чрезвычайни хьалаца, гражданаша тIатеIIа цу сфере порядок оттаяр дехарца дувзаденна **соцам бу:**

1. Потребительски рынкерча хьала стабилизаци еча юкъа товараш лечкъадара, талхара, спекуляци яра никъ бехкаргболаш уж хьадечар денз потребителага дIаккхачалца цIенхаштта болхлой тIахьожам оттабе.

Из дара итт денага кхоачаш йолча хана къахьегама коллективий, дешара заведеней викалий собранешка районни, городской, городашкарча районий болхлой тIахьожама комитеташ харжа. Комитетий решенегIа предприятешкеи учрежденешкеи, хIаьта иштта, нах бахача моттигашка болхлой тIахьожама группаш хьае йиш я.

Болхлой тIахьожама комитеташкеи группашкеи харжара тешал деш дола документ йоагIаш йолча халкъа депутатий Советий исполнительни комитеташа дIател.

Болхлой тIахьожама органашта бокъо ле:

Кхачани яйгачеи промышленноста предприятешка, торговлеи общественни кхачани, наха бытови гIулакх дареи организацешка, складской а подсобни а помещенешка, торговни учреждений базашка, хIаьта иштта, кооперативашка хьежа;

вагонашца, кхыча транспортни средствашца продукташи товараши дIа-са кхахьара, тIадоттараи Iадахараи, потребителага дIаккхачийтара даькъе тIахьожам лоаттабе;

проверка предприятешкареи учрежденешкареи, хIаьта иштта, царна доалдеча органашкара цига долча товарех, уж дIа-са декъарах, дохкарах эшаш йола информаци а документаш а хьаэца;

нагахьа санна, кхоачамбоацараш, гIалаташ гучадаьлча предприятеш, складаш, базаш сиха лакхе латтача организацешка, хIаьта иштта, чурча гIулакхий органашка дIа а хойташ ханна дIакъовла;

зуламаш дарахи бе-башха ца хеташ доал дарахи бехке бараш балхах мукъабалийтарах е дIабахийтарах йола предложени яла, нагахьа санна, эшаш хуле йоагIаш йолча органашта хьалхашка уголовни бехке озара дош оттаде.

2. Союзни а автономни а республикай правительсташа, халкъа депутатий моттигашнарча Советаша, цар исполнительни комитеташа болхлой тIахьожама, чурча гIулакхий органий халкъа а ведомственни а тIахьожама, депутатски группай а комиссей а низаш вIашагIтоха.

Моттигерча тароний чотагIа болхлой тIахьожама комитеташта эшаш йола помещенеш, транспорт ле, телефонни бувзамца уж Iалашъе.

Халкъа депутатий моттигашкарча Советий исполнительни комитеташа, цар административни комиссеша болхлой тIахьожамо гучаяьхача зуламаш дара фактай хьакъехьа кхы тIехьа ца а тетташ решенеш тIайие.

3. СССР чурча гIулакхий министерствас, СССР паччахьалкхен Кхерамзлен Комитето, цар органаша моттигашка предприятешкеи организацешкеи хьожача хана шоай сотрудникашка болхлой тIахьожама комитетащца вIаши гIулакхаш леладайта. Чрезвычайни хьал оттарца дувзаденна торговле сфере зуламаш дара факташ хьалхе а гучаяхара, царна никъ бехкара хьакъехьа оперативни де дезараш де, из дара, нагахьа санна эшаш хуле, ханна йола подразделенеш вIашагIйохка.

Могаде цIенхаштта торговле бокъонаш телхаярах, хIамаш лечкъаярах, спекуляци ярах долча гIулакхий хьакъехьа выездной судебни заседанеш чакхйоахилга.

Советски Социалистически Республикай Союза
Президент М. ГОРБАЧЕВ.

Москва, Кремль. 1990 шера, 30 ноябрь.

«Союз ТМ-11» яха космически кема никъ беш да

ТАСС хоам

1990 шера 2 декабре московски ханах 11 сахьти 13 минути яьлча Советски Союзе сигала ураглдахнйтад «Союз ТМ-11» яха космически кема.

Кема экипажа составе ба кема командир Афанасьев Виктор, бортниженер Советски Союза Турпал, СССР летчик-космонавт Манаров Муса, Японе гражданин журналист Тоехиро Акияма.

Никъ бара программагIа лаьрхIа да «Союз ТМ-11» яха кема «Мир» яхача лехкаш йолча орбитальни комплексах дIахоттилга а цун борта тIа ворхIагIча кертерча экспедицеца — космонавташца Манаков Геннадецеи Стрекалов Геннадецеи цхьана болх белга а.

«Союз ТМ-11» яхача кема бортови системаш лерттIа болх беш я. Афанасьев Виктор, Манаров Муса, Тоехиро Акияма могаш-маьрша ба.

Космически кемаш 4 декабре вIашагIхеттад.

АФАНАСЬЕВ Виктор Михайлович

Виктор Михайлович Афанасьев ваьв 1948 шера 31 декабре Брянске.

1970 шера чакхъяьккхай А. Ф. Мясникова цIерагIа Качински лакхера военни авиационни - Краснознаменни училище. ТIема - Фегарча низашка летчик, цул тIехьагIа летчик - испытатель волаш гIулакх деш хиннав. 40 совгIа тайпара сигала гIолла лела аппарат Iомаяь караерзаьй. «1 класса военни летчик» яха а «1 класса летчик - испытатель» яха а говзал Iомаьяй.

В. М. Афанасьев — 1971 шера денз КПСС член.

1980 шера ший балха тIа воллаше а чакхъяьккхай Серго Орджоникидзе цIерагIа Московски авиационни институт. Космически наькъаш де кийчвала волавеннав 1985 шера денз. «Союз ТМ» яхача кемацеи «Мир» яхача орбитальни комплекса тIеи наькъаш де кийчвалара йизза курс чакхъяьккхай.

Тоехиро АКИЯМА

Японе гражданин Тоехиро Акияма ваьв 1942 шера 22 нюне. Токио.

1966 шера Токио Дунен халкъашта юкъера ахархой университет чакхъяьккхачул тIехьагIа болх беш хиннав Ти-би-эс яхача японски телевизионни корпораце. ХIанз из — воккхагIвола редактор а дунен халкъашта юкъерча кердача хоамий программа комментатор а ва.

Тоехиро Акияма японски тIема - фегарча низий истребителаш тIа репортер волаш никъ бе кийчвенна ва.

1989 шера октябре тренировкаш е волавеннав из Ю. А. Гагарина цIерагIча космонавташ кийчбеча Центре. «Союз ТМ» яхача кемацеи «Мир» яхача орбитальни комплекса тIеи наькъаш де кийчвалара йизза курс чакхъяьккхай.

МАНАРОВ Муса Хираманович

Советски Союза турпал, СССР летчик - космонавт Муса Хираманович Манаров ваьв 1951 шера 22 марта Баку

1974 шера Серго Орджоникидзе цIерагIа Московски авиационни институт чакхъяьккхачул тIехьагIа «Энергия» яхача Iилма - производственни объединене болх беш хиннав. Хьагойтад балхах дика кхеташи инициативнии специалист ше волга. Никъ бара сменни кулгалхо волаш дакъа лоацаш хиннав «Мир» яхача орбитальни комплексе никъ беча управлени яра

М. Х. Манаров — 1980 шера денз КПСС член.

Космонавтий отряде дIаязваьв 1978 шера. 1987 — 1988 шерашка хана дIоахалга диллача рекордни 366 денибуси «Мир» яхача станце тIа космически никъ баьб Муса Хираманочича кхоалагIча керттерча экспедицеца бортинженер волаш. Цунна еннай «Космонавт 2 класса» яха квалификаци.

М. Х. Манаров — РСФСР халкъа депутат.

ЛЕРХIАР—ХIАМА ХЬАКХОЛЛАР

Укх тIеххьарча хана Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Председатела Д. Г. Завгаева хиннача дукххача вIашагIкхетарашта юкъе дIадахача шоатта дийнахьа хиннар бокхха лоархIам болаш да. Из дар парламентеи правительстваи членашца, министерствайн ведомствайн кулгалхошца, горрайсоветийи цар исполкомийи председателашца, тайп - тайпарча общественни организацеий викалашца хинна корта болаш, доккхача маIане къамаьл.

ВIашагIкхетар дIадоладеш дах ший къамаьл шин дакъа дийкъача санна къоастадир Д. Г. Завгаева: республика Лакхехьарча Совета аргIан йоацача сессе итогаши цун решенешкара хьайоагIа перспективаши саготагIа дола декхараши.

Укхаза багIаш бола дукхха бараш, аьлар Д. Г. Завгаева, дакъа лоацаш бар сессе балха юкъе. Деклараци ювцар мишта дар бIаргадайра царна. ХIаьта а хаттараш увтт, кхыметтел цхьацанахьа собранеш а хиннай, вешта хIанзле а сога сайга даьхка письмош а кIезига дац. Хетт: Россена юкъе да вай е дац, Союзаца дий? Цу тайпарча хаттараша, кхы мел дар ше долаш, цепвоаких. Е сессе а, е из кийчъеча юкъагIа а цхьанна депутата, цхьанна а гражданина вай хьакъастара хьакъехьа хIама хьоадаьдац. Вокх оагIорахьара, тоъал дукхача депутаташа белгалдоахар, Россеца цхьана вай Союзе хила дезаш хилар. ХIанз паччахьалкхен суверенитетах йола Деклараци тIайийца яьннай. ХIанз суверенни Нохч-ГIалгIай Республика я, цо кхычарна нийсса дакъа лоацаргда Союзни договора кулгаш яздеча, белгалара функцеш центре йохийтаргья. хIаьта цар тоъал докха дакъа шийга дутаргда. Иштта дакъа лоацаргда вай Федераце договор кийчдеча а, цхьабакъда цхьатарра бокъо йолча партнеро санна. Из статуса доагIар да.

ХIаьта а, дагадохийтаргда аз, Деклараце хьакъехьа халкъаца чIоагIа дагадьына хилар. Кепайоазони арахьккхаяр Лакхехьарча Совето, общественни движенеши къаьст-къаьстача гражданашен енна Деклараце итт проект. ХIаранена таро еннаяр шийна хетар ала, лоацца аьлча, демократически хьисапе уж ювцара мел эшача хIамаех пайда ийцар. Массазарча 15 комиссе Iоаяь материал хьагул а яь, вIашагIтехар, хIаьта Президнумо кийч а яь, сессе дIачуелар тоаьл-нийсъяь проекта варнант.

Цхьа хIама, аьлар Д. Г. Завгаева, цIаьха а белгалдоаккхаргда аз: дукха къамаш дахача вай республико кхыча союзни республикай яраш санна бокъонаш а йолаш дакъа лоацаргда Федеративнии Союзнии договораш чакхдоахача, аьттув болашагIа йола функцеш шийна тIехь а юташ...

Шиъ къамаьла шоллагIа дакъа хьатIадоагIача шера планаш кийчъяра хетадир Д. Г. Завгаева. Цигача, дагадоххаргIа аьлча, цо дIахайтар, суверенитет тIаэцар бахьан долаш кхачан продукташ вайна лоаттаяра яь хинна ваIадаш цхьайолча регионаша йохаьй яхаш дувцача гучахьа провокационни хабарех пайда эца мегаргбоацилга. ДIаях аз. аьлар Лакхехьарча Совета Председатела, цхьаккха а боахама-экономически бувзам толха ца баьлгеи толхабергбоацилгеи. Республикана лаьрхIа хинна ерригa продукташи товараши ваIадашка хьежна хьаух, тIаккха цу хьакъехьа цхьанне а цхьаккха а шеко хила ягIац. Суверенитет дIакхайкаяр — из-м политически диктатах мукъадовлар, духовни ценносташ юхедийнъяр ма дий.

(ДIахододар 3-ча оагIо тIа).

Райсовета чрезвычайни сесси

Халкъа депутатий Назрановски районни Совета чрезвычайни сесси хиннай. Цига дийцад районерча общественно - политически хьалах дола дош.

Къамаьлаш даьча халкъа депутаташа общественноста викалаша шоашта хетар аьннад республика Лакхехьарча Совето тIанйцача паччахьалкхен суверенитетах йолча Декларацех. Цу событеца дувзаш белгалдаьхад цар гIалгIай халкъа кхелах, дукха хана денз къоастаянза йола цун проблема къоастаяра наькъаш — аннексированни а яь Къулбаседа ХIирийченах дIатеха территореш юхахьаяхарах.

Гулбеннараштa хьалхашка дош доашхаш къамаьл дир Нохч - ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета къамаи политикаи къамашта юкъерча гIулакхийи дешашта йолча массазарча комиссе председатела А. М. Бугаева.

Сессе лаьрхIар гIалгIай халкъа чрезвычайни съезд гулъе кийчо яра йола комисси вIашагIйолла.

КПСС РЕСКОМЕ

КПСС рескома аргIанарча Зюро дийцад «Парте XXVI-ча съездеи КПСС ЦК июньски (1983 ш.) Пленумеи решенеш кхоачашъяра беча Нохч - ГIалгIай исторе, социологе, филологе института балха тIарча пIенхашттарча кхоачамбоацарий хьакъехьарча» КПСС Нохч-ГIалгIай обкома бюрос 1984 шера 29 июне баьча соцамах» дола дош. Белгалдаьккхад, 1984 шера 29 июнерча КПСС обкома бюро соцам тIа Iилма - тохкама института гIулакхий хьакъехьара принципиально нийсача положенешца цхьана нохчийи гIалгIайи шоай лоIамагIа Россена юкъебахара концепцена раьза ца хиннача дукхача Iилман болхлой хьакъехьа харцонца, диканна йоацача уйланца, гIалатаца мах баь моттиг хилар. Белгала аьлча, Я. С. Вагапов бехке ваьв нохчийи гIалгIайи шоай лоIамагIа Россена юкъебахара концепце авторашта В. Б. Виноградовнеи С. Ц. Умаровнеи критика яьй яхаш. Историк Я. З. Ахмадов бехке веш кхетаяьй кийчъеш йолча «Нохч-ГIалгIай исторе» хьалхарча томa юкъе Шейха Мансуреи имама Шамалеи кулгаца Нохч-ГIалгIайчен халкъий къаман - кортамукъален боламах йола раздел юкъехьо аьнна цо енна предложени. Уж позицеш хьаллоацаш хиннай иштта института болхлоша Ш. Б. Ахмадова. Х. А. Акиева, З. А. Вацуева, М.Н. Музаева, цхьаболча кхычар а.

Перестройка процессаш исторически Iилман чу дегIаахара леламо хьахьекхад, шоай лоIамагIа юкъебахара концепци Iилманга диллача нийса ца хилар, хIаьта из Iилмахоша - историкаша хьадда дIа а аьннад «XIX-ча бIаьшерен 20—50-ча шерашкара Дагестанеи Нохчийчени лоамарой халкъа кортамукъален болам» яхача Еррнгсоюзни Iилман конференце а (1989 шера июнь) хIаьта иштта Грозненски межрегиональни Iилман конференце а (1990 шера октябрь).

КПСС рескома бюрос юхабаьккхаб нохчийи гIалгIайи шоай лоIамагIа Россена юкъебахара концепцена раьза ца хилара бахьанагIа НГIНИИСЭФ Iилман болхлой Я. С. Вагапов. Я. З. Ахмадов, Ш. Б. Ахмадов, Х. А. Акиев, А. З. Вацуев, М. Н. Музаев политически кхетам лоха хиларах, Iилман болх цIена ца лелабарах, национализм йоаллаш хиларах бехке бара даькъера 1984 шера 29 июнера парте обкома бюро соцам.

СССР СНК 30.03.1944 шерарча соцамагIа муниципализаци яь хинна а хIанз халкъа депутатий моттигерча Советий балансе латташ а дола гIирсаш дIадахара еш йола юридически сделкаш ханна юхасовцаяра хьакъехьа.

Нохч-ГIалгIай Республика Лакххехьарча Совета

СОЦАМ

«НизагIа дахачара Iодахьийтача халкъашта духьалара репрессивни акташ законех йоацаш а зуламе а лархIарахи цар бокъонаш Iалашъярахи» йолча СССР Лакхехьарча Совета Декларацега хьежна Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совето **соцам бу:**

1. Нохч - ГIалгIай Республика Министрий Совето, халкъа депутатий городской районнии Советий исполкомаша 1990 шу чакхдалалехьа хьагучадоахалда 1944 шера муниципализаци яьн хIанз моттигерча Советий балансе латтеи цIеношi кхыдола гIирсаши, царна инвентаризации паспортизации йойла, инвентаризаци ярах йола расходаш городскойи районнии бюджетий чотагIа а еш.

2. Юстице министерства, финансай министерства, Нохч - ГIалгIай Республика жилищно - коммунальни боахама территориальни производственни объединене, халкъа депутатий городскойи районнии Советий исполкомаша ханна совцадолда СССР СНК 30.03.1944 шерарча соцамагIа муниципализаци яь хиннача а хIанз халкъа депутатий моттигерча Советий балансе латтача а нах чуIеча цIенойи кхыча гIирсийи долаш дола юридически фактически хьал хувцара доагIаш дола моллагIа гIулакхаш делга а моллагIча документашта оформлени елга а.

3. Нохч-ГIалгIай Республика Министрий Совето кийчйойла 1944 шера муниципализаци яь хинна цIеноши кхыдола гIирсаши цар дашка, е цар тIехьенга мах боацаш юхакхачийтара йола мероприятеш. из деча хана квартиросъемщикий бокъонегIа цу цIеношка бахача наьха жилищни бокъонаш лораелга теркал а деш.

Нохч - ГIалгIай Республика
Лакхехьарча Совета
Председатель
Д. Г. ЗАВГАЕВ.

г. Грозный,
1990 шу. 27 ноябрь.

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА ЧЛЕНАША ГРАЖДАНАШ ТIАИЙБАРА

ГРАФИК

Петренко А. Н. — Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Председатела хьалхарча заместитела нах тIаэц г Грозне 15 декабре 9.00 сахьат даьлча денз 13.00 сахьат даллалца, станице Орджоникидзевская — 19 декабре 15.00 сахьат даьлча денз 19.00 сахьат даллалца.

Султыгов М. А. — Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Председатела заместитела гражданаш тIаэц г. Грозне 20 декабре 15.00 сахьат даьлча денз 19.00 сахьат даллалца.

Бугаев А. М. — къаман политиканеи къамашта юкъерча гIулакхаштен йолча массазарча депутатски комиссе председатела гражданаш тIаэц г. Грозне 7 декабре 15.00 сахьат даьлча денз 19.00 сахьат даллалца.

Салаев С. Х. — халкъа эшача товарашта, торговлена, бахача наха деча коммунально - бытовойни кхычен гIулакхашта йолча массазарча депутатски комиссе председатела гражданаш тIаэц Гудермесски районерча Ойсхара яхача поселке 11 декабре 9.00 сахьат даьлча денз 13.00 сахьат даллалца.

Магомадов Н. Н. — кагирхой дешашта йолча массазарча депутатски комиссе председатела гражданаш тIаэц Ведана 14 декабре 13.00 сахьат даьлча денз 18.00 сахьат даллалца.

Паскачев А. Б. — плановн, бюджетно - финансови массазарча комиссе председатела гражданаш тIаэц г. Грозне 15.00 сахьат даьлча денз 19.00 сахьат даллалца.

Нохч - ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Президиума членаша гражданаш тIаийбу Нохч - ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Президиума здание № 203 йолча комнате, республика районашка — халкъа депутатий районни Советий е халкъа депутатий юрташкарча Советий исполкомий зданешка.

ДИКА ЛОАРХIАБУ

«Грознефть» объединене юкъбанца денз хьалхара моттиг дIа ца хецаш хьайоагIарех я «Грознефтегаз» яхача мехкдаьттагазови управлене коллектив. Цхьайтта бетта задани кхоачашъярах объединенерча предприятешта юкъе эгара хьалха рапорт делар мехкдаьтта газови управлене болхлоша. Ер шу доладелча денз планагIа лаьрхIачул тIех цар арахийцай кхо бIаь эзар совгIа сома маьха товарни продукци. Шоай потребителашта поставкаш яра дола договорни декхараш а дизза кхоачашдаьд цар. ДоагIачул дукхагIа даьккхад 12 эзар тоннал тIех дола стабильни доаца газови бензин.

Мехкдаьттагазови управлене цхьаккха пех е производственни участок яц цхьайтта бетта план кхоачаш ца еш. Царна юкъе а шоашта хьалхашка латта декхараш массаза цIена кхоачаш а деш, башха - дика производственни толамаш доахаш хьайоагIаш хиларца белгалъяьнна я Сальников Владимир, Куликов Александр, Дзгоев Борис, Семенюк Александр керте латтачча цехий коллективаш.

Б. ДОТМАРЗИЕВ.

РСФСР халкъа депутатий съезда

СОЦАМ

РСФСР халкъа депутатий шоллагIча аргIан йоацача Съезда кхачан деша йола Чрезвычайни комисси вIашагIйоллларах.

РСФСР халкъа депутатий Съездо **соцам бу:**

1. РСФСР халкъа депутатий Съезда кхачан деша йола Чрезвычайни комисси вIашагIйолла:

2. Кхачан деша йолча Чрезвычайни комиссе председателалла чIоагIве РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель нов. **Ельцин** Борис Николаевич.

3. РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела нов. Б. Н. Ельцина тIадилла кхачан деша йолча Чрезвычайни комиссе составах йола предложени РСФСР Лакхехьарча Советага ювцийта а чIоагIъяйта а оттаелга.

4. РСФСР Лакхехьарча Совето чIоагIйойла кхачан деша йолча Чрезвычайни комиссех йола положени.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела хьалхара заместитель
Р. И. ХАСБУЛАТОВ.

Москва, Кремль.
1990 шу, 30 ноябрь.

ДЖАБАГИЕВГIАР ДЕЗАЛ

БАКЪДАРИ ХАРЦДАРИ

Тахан, ГIалгIайчен гIулакхаш чоалхане латтача хана, наьха теркам тIаэзаб вай къаман историе. Амма, цу тIа дукха я яьсса моттигаш, вешта аьлча, «кIай Iатташ». Цхьан хана геттара сийдоацча баьха хиннача наха леладаьр а, хIанз кхыча тайпара кхетаду вай. Цхьабакъда, вай историкий Iилман балхаш тIа дукхагIча даькъе хайра хIама дац царех лаьца. Иштта бийцаб вайга дукхача хана денз ДжабагиевгIар вежарий Мухьмади Висан-Гирии. Цхьабакъда, уж мичча тайпара хиннабале а, цар леладаьр долчча тайпара хайча бакъахьа да вайна. Цу хьакъехьа къамаьл хилар дукха ха йоаццаш редакце хиннача «Гергача истола» тIа. Цига гулбенна хилар филологически Iилмай кандидат Чапанов Оарснакъа, исторически Iилмай кандидат Мужехоева Эльза, дукхача хана денз цу вежарий вахар тохкаш вола цар цIен тIара гаргара саг Джабагиев Мухьмад.

Джабагиев Ижи

ГIалгIашта юкъе эггара хьалха эпсара цIи а «дворянство» а енна хиннарех цаI ва Джабагиев Ижи. 1877 шера Турцецарча тIем тIа дакъа лоацаш хиннав из. Цу хана цо цига гойтача денала дуккхача наградашца а кхаь «георгиевски» жIаргаца а белгалваьккхав паччахьа Iаьдало Ижи.

«Отставке» вахачул тIехьагIа гIалгIай мехка вовза а вовзаш наха сий а деш ший дезалца Наьсар-Керте ваьхав.

Ши йоIи кхо воIи хиннаб Иже. ВоккхагIчун — Албаста тIехье вай республике яхаш я, хIаьта Мухьмадек Висан-Гирэи дезал кхыча мехкашка гIолла дIабаьржаб.

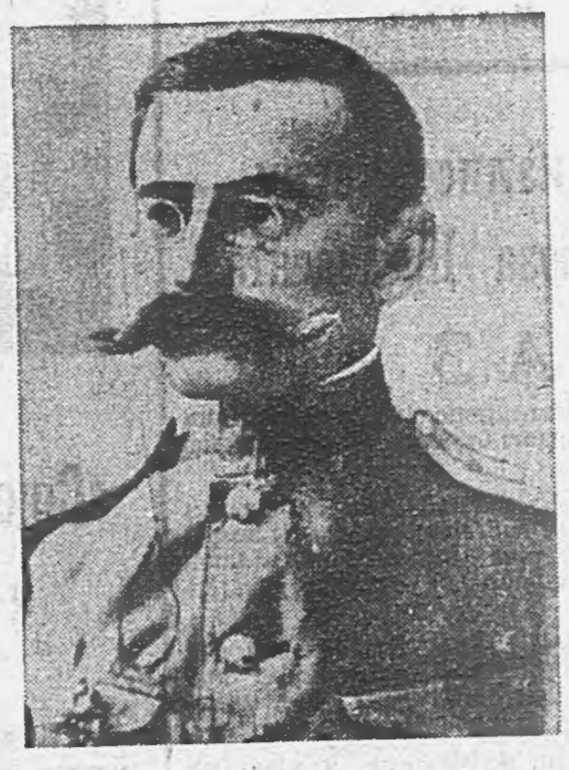

Джабагиев Мухьмад

ваьв 1877 шера 23 августа Наьсар-Керте полковника Джабагиев Иже дезале. Дийшад: Владикавказерча реальни училище, Латве политехнически институте.

1912—1917 шерашка коллежски советник а, Донски, Кубански, Терски областий кертгера агроном а волаш болх баьб. 1917 шера, февральски революци хинначул тIехьагIа, ГIалгIайчен комиссаралла хержав. Доккха дакъа лаьцад Кавказа политически вахаре. ГIалгIай къаман культура дегIайоалаеча, дикка толамаш даьха хиннад. Дукха къахьийгад гIалгIай мотт дегIабоалабара хьакъехьа а. Халкъа кхоллам гулбеш хиннав. Цо кийчдаьд эггара хьалхара гIалгIай алфавит. 1908 шера Владикавказе арадаьннад цо яздаь «ГIалгIай-нохчий азбука» яха книжка. Эмиграце волча хана, политически гIулакхаш а дита, Iилман-тохкама болх беш хиннав. Францe арахийцад гIалгIай культурана боккха пайда лургбола массехк книжка.

Кхелхав 1937 шера 21 феврале Париже.

Джабагиев Висан-Гири

ваьв 1882 шера 3 мае Наьсар-Керте, полковника Джабагиев Иже дезале. Дийшад: Владикавказерча реальни училище, Латве политехнически институте, Германе юртбоахама институте. Болх беш хиннав городе Петербурге земледеле департаменте. Февральски революци хинначул тIехьагIа, доккха дакъа лаьцад Къулбаседа Кавказа къаман-политически вахаре. «Къулбаседа Кавказа ВIашагIкхийттача Лоаманхой Союза» Центральни исполнительни комитета кулгалхоех цаI хиннав. Граждански тIом болча хана, ГIалгIайчене тайп-тайпарча бехктокхамеча гIулакхаш тIа хиннав.

Эмиграце волча хана, юххьанца Францe, тIехьагIа Польше ваьхав. Цига газета редакторалла болх баьб. 1938 шера Польски правительствос официальни Телеграфни Агентства викалалла а оттаваь, Стамбуле хьожаваьв. ДIахо ше мел яьккхача хана цига ваьхав.

Кхелхав 1962 шера 19 октябре Стамбуле.

Джабагиева Жаннет

ЗIамига йиIиг йолча хана денз «западе» кхийнай Висан-Гире шоллагIа йола йоI Жанет. Йоккха хилча дукхагIча даькъе Польше яьхай из. ХIаьта шоллагIа дунен тIом болабелча. Польша фашисташа караерзаяь хиларах, Лондонс вIашагIделлача польски эскаре яхай Джабагиева. Лейтенант а йолаш политически гIулакхе хиннай. Доккха дакъа лаьцад Сопротивленеца. Концлагерашка лаьца баьхка нах мукъабоахаш дукха къахьийгад. Фашисташа лаьцачул тIехьагIа пыткаш а лайнай. (Из бахьан долаш 1-ча группа инвалид я из).

ТIема ветеран хиларах наха доккха сий а деш хIанз Польше яхаш я Жанет. ВоIи ши йоIи да цун.

Корр: ДжабагиевгIар вежарех Висан - Гирехи Мухьмадахи наха тайп-тайпара дувц, цу юкъе кIезига нийслац йоахараш а. Хетаргахьа, из иштта хургдацар, вай Iилманхоша царех йиъса информаци хьалоре. Цхьабакъда, из а атта дац, кIезига да царех лаьца документаш. ХIаьта дукха ха йоаццаш ший гаргара нах болча доазол дехьа хиннача Мухьмада цигара дена каьхаташ цу хьакъехьа пайда лургболаш да, аьнна хетий шоана?

О. Чапанов: ХIанз вайца вагIача Мухьмада гулдаь каьхаташ, сога хаьттача, боккхача лоархIаме да. Хьалха ховш ца хинна цхьадола хIамаш а белгалдоах цар. ХIанзалца «Даьхе ехкараш», «турецки шпионаш», яхаш, бувцаш хинна нах, кхыча тайпара бIаргагу цу каьхаташка хьажача. Вайна гу шоай Даьхе езаш а шоай халкъа йоакхо еш а хинна нах. Бакъдар аьлча, Висан-Гирех лаьца-м кIезиг-дукха ха а хов вайна, хIаьта цун воккхагIча вешех Мухьмадах хайра хIама хац. Цхьабакъда, цун кхел а белггала хиннай.

Джабагиев Мухьмади Висан-Гирии революци хилалехьа доккхийча гIулакхашка лийннаб. Уж санна дийша нах цу хана дукха бацар гIалгIашта юкъе. Дийша хиларал совгIа Iилманхой а хиннаб уж. Иштта тахан вайна ховш ши Iилман болх язбаьб эрсий меттала Висан-Гире. Цар цIераш я: «Свободная земельная собственность и техника сельского хозяйства в Европе», «Промышленная сушка картофеля». ХIаьта Мухьмад, вай къаман культурен моттиги дегIадоаладара боккха пайда бала таро йолаш саг хиннав. Цу лостамах дукха къа а хьийгад цо. Иштта, революци ялалехьа дуккха хьалхагIа гIалгIай алфавит кийчдаь хиннад цо (латински ларда тIа). 1908 шера, Мухьмада ший чотах кепа а теха Владикавказе «ГIалгIайн нохчийн азбука» яха книжка арахийцад. кхы а Iилман балхаш да цо яздаь. Царех цхьадараш Францe ара а хийцад. Аз хьоахаяь азбука а йоацаш, вайна ховш ялх книжка да цун: «Галгайский (ингушский) фольклор», «Древне-галгайская мифология», «Учебник галгайского языка», «Дорогая память о жизни наших предков», «Сборник сказок, легенд, песен, пословиц, поговорок», «О том, как жили наши предки, страдали, радовались, любили, защищали честь и Родину, верили в бога и дружбу».

Мишта арга ший халкъах лаьца цу тайпара балхаш хьакхеллача сагах «халкъана моастагIал леладеш хиннав», аьнна. ХIаьта мел доацараш дийцад царех? Джабагиев Мухьмада дневник дийшача ховргда, из а цун новкъостий а мел яхь йолаш, халкъа духьа шоай са дIалургдола къонахий хиннаб.

ДЖАБАГИЕВ МУХЬМАДА ДНЕВНИКА ТIАРА:

«Ираз да, бакъдари, нийсхои, безами долча.

Февраль бетта Петербурге хинначох (революце) сога эггара хьалха дийцар са новкъосто художника Туганов Махарбина. ВархI сахьат даьлча города управе хургйолча собране со хьалвехаш ва, аьлар цо. Къамаьл а деш тхо Iодоладелча, цхьан зIамсаго соцадир тхо. Шаханов Бамата квартире хургйолча лоаманхой собране дийхар цо тхо. Сои са новкъости дIакхаьчача хана, цу кIала бар Тахо-Годи (селе), Пензуллаев Ташауддин (гIумке), Ахриев ГIапур (гIалгIа), Габиев Саид (гIазгIумке). Цхьа ах сахьат даьлча, Шаханова цIагIа лоаманхой интеллигенци гулъелар. Лоацца Петербурге хинначох а дийца, городерча собране гIоргбола лоаманхой викалаш харжа беза вай, аьлар Бамата. Хержараш — Шаханови, Габиеви, сои дар. Тхо хьалкхаьчача собрани йолаеннаяр. Председатель вар Владикавказа «городской голова» Баев Гаппо (Георгий). Делегаташ къамаьл де болабелча, дош а дийха, тха гIулакх дувца эттар Бамат. Цо аьлар, хоржаш йолча исполнительни комитете лоаманхой викалашта моттигаш яла езалга. Цхьабакъда, кхы из дош дувца ца оттадеш, Баева аьлар, из эшаш а дац, лоаманхой хьашташ кхыча организацей викалаша лорадергда, аьнна. ТIаккха Бамата цунга аьлар, лоаманхой хьашташ доагIача тайпара лоаманхошта шоашта мара лорадургдоацилга. ХIаьта Баева юха а шийгара аьлар, лоаманхошта цхьа моттиг яла мегаргья, аьнна. Тхогахьа хьа а вийрза, Бамата хаьттар, цхьа моттиг тоъаргйий, вайна, аьнна. Сои Габиеви раьза хиланзар. ТIаккха Баева кхы а цхьа моттиг лургья аьлар. Цо леладечо эгIазвигар со. Тамаш а яцар. Оаха дукхача хана денз сатийса ди а кхаьча, тхона геттара деза дола «халкъа бокъонаш» яха дешаш ала йиш йолча хана, Баев базархо санна мах бувцаш вар. Цо хьалхагIа мел леладаьр а дагадехар сона, Владикавказа Iаьдало массехказа Кавказа наместникага «гIалгIай Сибаре е Дальне Востоке Iобахьийта» яхаш, деш хинна дехараш а. Из духхьал дIааьлар аз. ХIанзчул тIехьагIа мехка дай лоаманхой хургболга а, из кхета ца деш царна никъ бехка дагадохаргдолчоа керта тIа кулг хьекхаргдоацилга а, аьлар. Из аларах собране шокарч йийттар са къамаьла юкъелелхаш. Шокарч еттар ерригача хIирий слободкас. «Гаппо Даьла ва. Из тха хIирий корта ба», — йоахар хIираша. Цхьабакъда, Гаппос ше «Лоаманхошта кхы а ши моттиг» лу аьнна, дIакхайкадир.

ШоллагIча дийнахьа лоаманхой собране дIадийцар оаха, тхошта карагIдаьннарчох. Областной комитете йиъ моттиг тоъаргъя, аьнна хеташ бар гулбеннараш. Духьалваьнна, хетаргахьа, сои гIумкий аьла Рашидхан Капланови мара вацар. Оаха аьлар, областной исполнительни комитете эггара кIезигагIа хIара къаман цхьацца викал хила везалга. Из тIа а ийца, лоаманхошта ворхI моттиг Iалашъе еза аьнна, социдир собране. Сои ГIапури (Ахриев), из йистеялалехьа, дIадахар цигара. ХIана аьлча, цу дийнахьа «Временни ГIалгIай исполнительни комитет» яр вIашагIйолла езаш. Вешта тхо кхы эшаш а дацар, из гIулакх кхоачашделга шийна тIаийца Шаханов Бамат тешаме а дог-цIена а саг вар.

Цу дийнахьа Шалдоне гIалгIай собрани хилар. Цига хержар ГIалгIай временни исполнительни комитет. Цунна чубоагIар: комитета председатель инарал Укуров Тонта, ГIалгIайчен комиссар—агроном Джабагиев Мухьмад (автор ше), комитета секретарь — Коммерчески института студент Ахриев ГIапур, иштта чубоагIар Мальсагов Иналкъа, поручик Пошев Элмарза, поручик Долтмурзиев Бексолта, Куриев Шаптуко, Батаев Бунухо...

...Цу бийсанна Терски області начальник инарал Флейшнер лаьцар. Цу гIулакхо бакъдир Николай-паччахьа боккъонца доал шийна тIера дIадаьккха хилар. Тха председатель инарал Укуров Тонта (ког боаца инарал оалар цунах гIалгIаша), Назрановски округа начальник полковник Ульянов лаца лаьрхIа вар. Цхьабакъда, тхона юкъера цхьанне мотт а теха, Ульянов цу бус цIагIара ведда дIавахар».

Корр: Оарснакъа, хьоеги Эльзайгеи де цхьа хаттар дар са. Революцех лаьца дувца каьхаташ дешача хана кхетаде хала да, цига вувцар Висан-Гири ва е Мухьмад ва. Сенца дувзаденнад из?

О. Чапанов: Укх кердача вайга кхаьчача документаша, хетаргахьа, из дош къоастаду. 1917 шера февральски революци хинначул тIехьагIа, шоай Iаьдал хьакхолла бокъо кхаьчай гIалгIашка. Из бокъо кхоачашъеш шоай Временни исполнительни Комитет хержай цар, хIаьта ГIалгIайчен комиссаралла Джабагиев Мухьмад хержав. Цу хана хержача Къаман Совета а керте лаьттав, мотт сона из. ТIехьагIа, Мухьмад ше раьза а волаш, Висан-Гири вахав цу гIулакхе. Цхьабакъда, цунах лаьца ше историк хиларах Эльзас дикагIа дувцаргда.

Э. Мужехоева. ДжабагиевгIар фу уйла-нигат долаш нах хиннаб, цар хьалхадаьхар фу хиннад, вай дикагIа кхетадергдолаш, лоацца из фу ха хиннай дувцаргда аз.

20-гIа бIаьшу долалуча хана, вайдар санна IатоIадь дукха къамаш хинна хургдац Россе. Кхыметтел, геттара лоалла лоаттадьча Кавказа кхыча къамий шиший административно - территориальни округаш йолча хана, вайга из а хиннадац. Нохчий Грозненски округ хиннай, черсий Нальчикски округ хиннай, хIаьта гIалгIай Сунженски отдела казакий Iаьдала доалахьа хиннаб. Из бахьан долаш дуккха халонаш эзай цар цу хана. Итташ шераш даьккхад гIалгIай къамо, шоай округ вIашагIйоллара тIехьа къовсам лоаттабеш. Из 1905 — 1907 шерашка революци хинначул тIехьагIа мара вIаштIехьдаланзар. Владикавказе управлени а йолаш, Назрановски округ кхеллар гIалгIашта. Амма, из а котало яцар. 19 бIаьшерашка гIалгIашкара массехк юрт дIа а яьккха, цига казакий станицаш яьяр. Цу станицаша Лоаман ГIалгIайче Шаьрача ГIалгIайченцара къоастаьяр. Лоамашкара саг ший гIулакха шаьрача водаш хилча, цу станицашта юкхе гIолла ваха везаш вар. ХIаьта, казакаша никъ а бехкаш, гIийла хьувзабора лоаманхой. Цул совгIа, шоай хинна лаьтта йоала телаш леладе дезаш бар цу юрташка хьалхагIа баьха гIалгIай (кхы лаьтта мича дар цар). ГIалгIайченга лаьтта геттара кIезига диса хиларах, шоай дезал кхаба гIаьра аха безаш бар дукха къонахий. Iаьдала корта тоха ца ловш, эбаргалла баьнна лийнараш а кIезига хиннабац цу хана гIалгIашта юкъе. Владикавказа моттигерча Iаьдало а казакаша а паччахьага дехараш ухийтар, «уж гIалгIай бандиташ ба, тхо даха дитац цар, ара а баьха СибарегIа е Дальни Востоке Iобахьийта уж», яхаш.

Корр: Вешта аьлча, цу хана а новкъа хиннад-кх вай укхаза?

Э. Мужехоева: Вайи нохчийн къамаш хIалакде гIертар-м гаьнара хьадоагIаш хIама да. Цу хана Владикавказа да вар, «городской голова» оал-кх цунах эрсий меттала, хIире Баев Георгий. Из керте а латташ, города моттигерча Iаьдало дукха бала бера вайнахага. Цкъа соцам бир цо, городе гIалгIашта арендах лаьтта ца эцийташ. Цхьа ха яьлча соцадир, Назрановски округа управлени городера араяккха, аьнна. Из дерригa леладора, гIалгIай городацара хийрабахара духьа. Иштта яр Мухьмади Висангирии баьха ха. Царна а иштта дийшача кхыча гIалгIашта а хетар, къаман юкъе дийша нах дукхагIа мел хула, аттагIа хургда ГIалгIайчен бокъонаш лорае, аьнна. Цу хана тайп-тайпарча изданеш тIа араювлар ДжабагиевгIар а кхыча гIалгIай интеллигенташа а язъяь статьяш. «Тхо, дийша гIалгIай, дукха деце а долаш да, — йоах цар цига, — тхоай баьдеча юрташка дIа а даха, тхоай халкъа юкъе сердало йоаржае кийча да тхо». Иштта кхетам болча ДжабагиевгIар дегчура хьаллаьцар 1917 шера хинна февральски революци.

Временни правительство хержалга а кастта Учредительни собрани хургйолга а хьахезача, шоай моттигера Iаьдал вIашагIдолла болабелар лоаманхой. Шоай Даймехка цIабаьхкача ДжабагиевгIар а, доккха дакъа лаьцад цу гIулакхех. Оарснакъас тхьовра аьннача тайпара, Владикавказе Мухьмад комиссар а волаш ГIалгIайчен Временни исполнительни комитет кхеллар.

Цу хана Къулбаседа Кавказа дукхагIа дола къамаш Терски областе чудоагIаш дар. Цудухьа, шоайла къоастаде хIама дацар цар. ХIаьта лоаманхой интеллигенце лерхIаш дар уж мел дола къамаш, цхьан республике вIашагIтоха. Белгалдаккха деза ,из цIаьхха дагадеха хIама а дацар. Из мара кхы никъ бацар вай къамаш дегIадоаладара. 1917 шера цхьоалагIча мае городе Владикавказе эггара хьалхара лоаманхой съезд хилар. Из гулъяьраш хиннаб Чермоев, Капланов, Коцев, Джабагиев. Цу съезде кхеллар «Кавказа ВIашагIкхийттача Лоаманхой Союз». ДIакхайкадир, Кавказа къамаш шоаш мара шоай кхел а вахар а кхолла бокъо йолаш ца хилар. «Союза...» Центральни исполнительни комитета юкъевахар Висан-Гири. Цхьа ха яьлча ГIалгIай Къаман Совета керте а оттавир из наха.

Корр: Эльза, цхьадолча Iилман балхаш тIа дийшад аз, из Къаман Совет а, «Лоаманхой Союза...» ЦИК а халкъо хьаллоацаш хиннаяц, яхаш. Бакъда, ховш ма дий, Кавказе машар лоаттабара цу ЦИК-о а ГIалгIай Къаман Совето а, къаьстта Висан - Гире ше а дукха къахьийгалга. 1918 шера казакащца гIалгIай тIом хьайнача хана а, вай къаман керте лаьттарех цаI ма хиннавий из. ХIаьта наха лоархIаш вецаре, иштта лела аьттув мишта баргбар цун?

Э. Мужехоева: Юххьанца наха чIоагIа хьаллаьца хиннав Висан-Гири. Цу чоалханеча, ерригa Кавказ кхохкаеннача хана, цIий Iо ца дахийтара даькъе дикка аьттув боалаш а хиннаб цун. ХIаьта 1918 шера январь бетта, лар а ца юташ гIалгIай боабе лаьрхIа кIайча казакаша тIом болабаьча хана, вай къаман керте эттачарех цаI вар Висан-Гири. Цу тIем тIа эпсараш а тIахьийха, тIема совет вIашагI а елла лоаццача юкъа ерригача ГIалгIайченах бокъонца дола эскар хьадир къаман Совето. Цунах кхетаде йиш я, фу саг хиннав Висан-Гири. Цу хана наха сийдеш а цо аьначунга ладувгIаш а хиннад. Цхьабакъда, мехка большевикаш баьхкача, халкъ тIехьарадаьннад цунна. Юххьанца Висан-Гире а Къаман Совето а Советий Iаьдал тIанийца хиннад, амма, цо яьхад- «Вай зIамига къам да, укх тайпара тIом болча хана вайдар санна къамаш лар а йоацаш дунен тIара хIаландаь дIадаха моттигаш кIезига яц историе тIа. Вай гIулакх дац укх тIема юкъедаха. Вайна бе дац моллагIа Iаьдал, цо вай кортмукъа даха дуташ хилча». Ший иштта кхетам хиннадаь, Владикавказе кIайча хIирий-казакий ордингаша ЦIеча Эскарца тIом беча хана, гIалгIашка цу юкъе ма гIо яьхад цо. ХIаьта казакашкара гIалгIай лаьтташ машарца юхадаха лаьрхIа хиннав Висан-Гири. Цхьабакъда, гIалгIаша цо дийцар тIанийцадац. Цу хана денз кIезиг - кIезига нах тIехьарабаьлар цун. ТIехьагIа цуннен большевикаштен юкъе цатоамаш дувла доладеннад.

О. Чапанов: Эльза, цу Iа йийцача лоаманхой съезде дIакхайкадаь хиннад «Кавказа вIашагIкхийттача Лоаманхой Союза» декхар да, Къулбаседа Кавказа къамий бокъонаш лораяри цар хьашташ кхоачашдари, аьнна. Хетаргахьа, из хила деза Джабагиева большевикашца барт ца хилара бахьан. ХIана аьлча, большевикаша хьалхайоахаш хиннай Iаьдала «централизаци» (хIанз геттара во лоархIаш мадий из). ХIаьта Джабагиева а цун новкъосташа а «вайчул дикагIа вай бала цхьанна партена бовзаргбац, вай мехка доал воаш де деза вай», яьхад. ХIара сага бокъо майий ший кхетам болаш хила, хIаьта цар а лоаманхой хьаштех шоай кхетам хиннаб. Цу хана «Лоаманхой Союзо...» хьалхадаьха хинна цхьадола дешаш, тахан а лоархIам болаш да. Дукха ха йоаццаш вай долча вена хиннача Хасбулатова а ма аьларий, Кавказа дерригa къамаш цхьан федераце чу вIашагIкхийттача боккха пайда баргхилярах. Цу хана цар яьхар а иштта дар-кх. ТIаккха шоаш тIа ца ийцача, кхы де хIама а доацаш, кхыча мехкашка дIа а бахаб. Е «Даьхе ехка» а бахабац, «е турецки агенташ» болаш а бахабац. Уж Iийна баларе, царех фу хургдар ховш мадий. Эмиграце болча хана цу вежараша вай халкъа цхьа зе-зулам а даьдац.

Корр: Висан-Гири Мухьмади эмиграце мишта дIабахаб, цига фу деш хиннаб, хетаргахьа, дика ховш хургда цар кхоаччара волча Джабагиев Мухьмада.

М. Джабагиев: Наха кхетадаьдац Висан-Гире яьхар. Укхазара Iаьдал большевикаша бе деллача, Тифлисе дIавахав из. Цига цу хана хиннача Лоаманхой правительства балха юкъе дакъа лаьцад Висан-Гире. Цига, къаьстта йола Къулбаседа Кавказа паччахьалкхе дIахийкаьй цар. Цу паччахьалкхен парламент а хержа хиннай. Цу парламенто тIанийцаяр Паччахьалкхен Байракх. Парламента председателалла хержа хиннав Джабагиев Висан - Гири. Шоаш дIакхайкаяь паччахьалкхе кхыча мехкаша чIоагIъергйолаш 1921 шера Францe Дерригача дунен Версальски конференце яха хиннай лоаманхой делегаци. Цунца хиннав Висан-Гири а. Уж Францe дIакхаьчача, Кавказера хоам бера, ЦIеча Эскара доакъош ГуржегIа чудахад, аьнна. Кхы цIава йиш йолаш вацар Висан-Гири. Францe Iийра из. ТIехьагIа, эпсарий МальсаговгIар Туханеи. Сосаркъеи новкъосталца къайлагIа доазол дехьа баьннаб цун сесагц дезали. Ше лацара кхерам эттача Джабагиев Мухьмад а, цунна тIехьа дIавахав.

Корр: ТIаккха эмиграце болча хана, мишта нийсденнад цар вахар?

М. Джабагиев: 1927 шу кхаччалца Париже ваьхав Висан-Гири. ТIехьагIа Польше дIавахав. Цига массехк шера газета редактор а волаш журналистике болх беш хиннав. ХIаьта 1939 шера Польски правительствос шоай официальни Телеграфни Агентства викалалла а оттаваь, Стамбуле болх бе хьожаваьв из. Цу хана денз Турце ваьхав Висан-Гири. Ший Даьхенцара къаьста хилар цунна геттара Iаткъаш хиннад а йоах цигарча наха. ТIом болча хана. Германе есаралла бига хинна вайнах кIалхарбоахаш дукха къахьийгад цо. Вай Iодахийтача хана, оарцагIваьнна, дукхазза ООН-е а ихав из.

Висан-Гири 1962 шера 19 сентябре кхелхав. Ший сесага уллув Стамбулерча кашамашка дIавеллав из. Кхо йоI хиннай Висан-Гире. ЙоккхагIъяр Хьалимат Америкерча Атланта города университете профессор хиннай. Медицински служба полковникага Даурбековга маьре хиннай из. Хьалимат 1983 шера кхелхай. ШоллагIа йоI Жанет Польше яхащ я. Белггала вахара никъ хинна саг я Жанет. ТIом болча хана йоккхагIа йола лейтенант а йолаш, Польски Сопротивлене доккха дакъа лаьцад цо. Дуккха човнаш яьй цунна. Къамаргах урс хьекха а хиннад цунна фашисташа. Висан-Гире кхоалагIйола йоI — Тамара, черсечунга маьре а йолаш, Стамбуле яхаш я.

Джабагиев Мухьмад Iилма-тохкама гIулакхаш а леладеш, Париже ваьхав. Цо а геттара хала лайра, йоах, эмиграци. Цун кхо йоI я. ЙоккхагIъяр — Фатима, Iарбечунга маьре а йолаш, Францe яхаш я. ШоллагIъяр — Зара гIалгIачунга мара маьре гIоргйоацаш чIоагIо а яь, цхьаь йисай. Францe яхаш я из. ХIаьта зIамагIйола йоI — Зарема Америке яха, маьре нохчочунга Тагилев Баудега я из.

Корр.: Шуга де кхы а хаттар дар са. Вай хIанз къамаьла юкъе белгалдир, цхьарчоа гIалгIаша дика тIайийца хинна уж вежарий, тIехьагIа хьал ца лацар. Сенца дувзаденна дар из?

Э. Мужехоева: Уж хьал долаш а паччахьа замалахьа гIулакхашка хиларо, а, шекбоахар гIалгIай. ХIаьта, керда хьатIадена Iаьдал къеча, мискача наьха йоакхо еш хургда, йоахар. Лаьтта а кортамукъале а лургъя, йоахар (юххьанца иштта да а мадарий из). Из хила деза-кх цун бахьан.

О. Чапанов: Хетаргахьа, цу вежарех лаьца кхы а дуккха тахка дезаргда. Тахан вай укхаза дийцар, воашта ховр а хетар а да. ХIаьта, нагахьа санна газет дешарашка вай дийцачох лаьца тIатоха хIама дале, документаш, каьхаташ диса саг вале, из укх редакце а е тха Iилма-тохкама институте а хьакхетаре бакъахьа дар.

Корр.: Шоана, редакце дахкарах баркал хилда. Хетаргахьа, вай тахан даь къамаьл лоархIам болаш да. Оаш йийцар чоалхане зама хиннай. Цхьаболча наха цаI хетар, вокхарна кхыдар хетар, амма, тамаш я уж а вожаш а шоай халкъа зе де лаьрхIа хиннабале. ХIаьта вай декхар да цар цIераш йиц ца ялийта. ХIана аьлча, из вай къаман истори да.

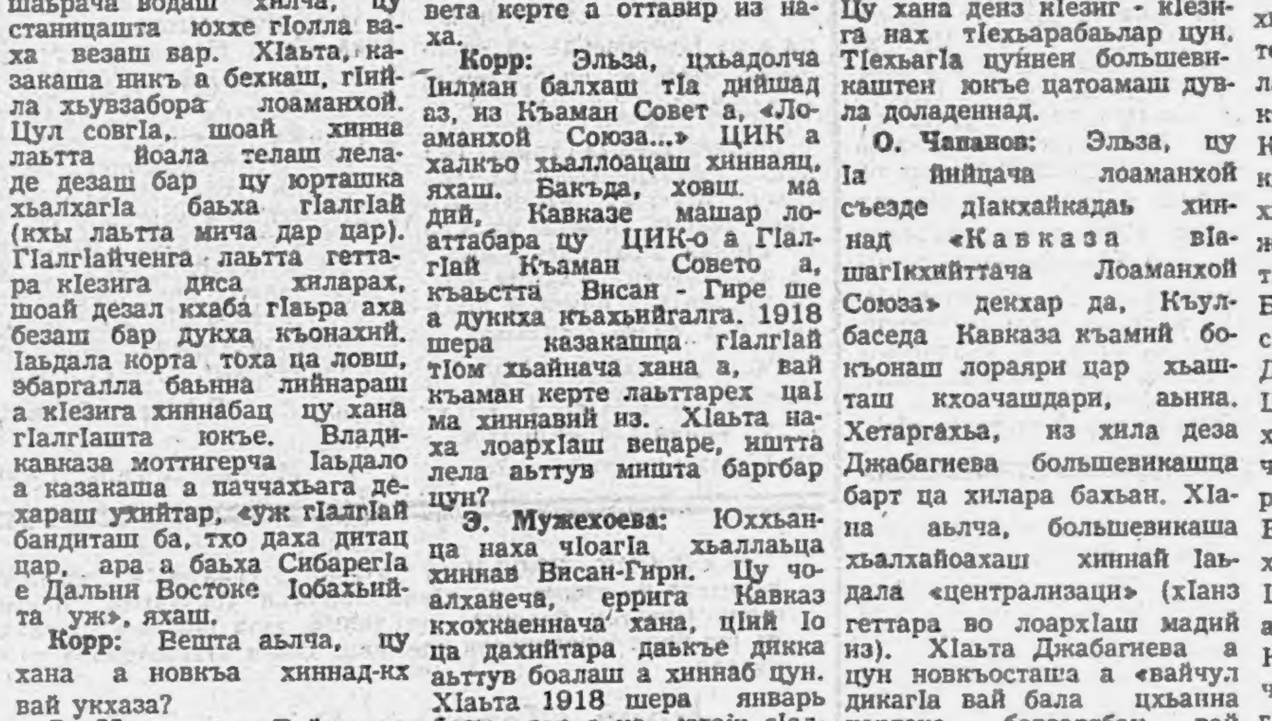

Герга истол: (аьрдехьара аьттехьа) исторически Iилмай кандидат Мужехоева Эльза, филологически Iилмай кандидат Чапанов Оарснакъ, къахьегама ветеран Джабагиев Мухьамад.

Материалаш кийчъяьр тха корреспондент
Ч. МАНОЛИС.

ЛЕРХIАР—ХIАМА ХЬАКХОЛЛАР

(Инстедоалар. Доладур 1-ча оагIо тIа).

ХьалхагIа мишта дар? Мадарра аьлча, цIенхашта мел долча дешашта Москве дагадувла дезар, кIезиг-дукха а чоалхане йола проблемаш къоастаеш хилча столични кабинеташкара мукъа баккха безар. Лакхера IатIадеча доалага ладувгIа Iомадьдар вай, дукха бараш дIаIемаб цунца. ХIанз воаш уйлае еза вай, бехктокхаме а хеташ къестае еза социально - экономически планироване, къамашта юкъера гIулакхаш тоадара, политически хьал лертIа лоаттадара проблемаш. Доал де шоашта хой хьожаш экзамен яла еза хIанз ерригача министерствашей ведомствашей. 1991 шера планаш оттаеча хана госзаказаш теркалдеш санна, ништта анализ е а еза — вайга мел, фу йохкалургья. Къаьстта а: дулхи шурен дукхагIа даха деза республикана эшараш дизза Iалашдар духьа. Воаш кхаба деза вай воаш.

Духхьашха Iалашдаьд вай воаш коартолашца, цу даькъе къаьстта дика хIама карагIдаьннад Назрановски, Малгобекски, Сунженски районий къахьегамхошта. Халкъа эша товараш шозза дукхагIа хьаде деза ха хьатIаэттай, цу гIулакха а вешта бытовой гIулакхашта а мел эша таронаш йолаш да вай. Вай бокъо яц чуIа цIенош хьалдара объемаш лохъялийта, къаьстта а наха шошоашта хьалдераш. Шерде а чIоагIде а деза кхыча регионашцара горизонтальни бувзамаш. Натуральни хувцамаш дара могае хIамаш я вай — бензин, дизельни доагор, машиндаьтташ, чхьагIар-къаракъ, кхыяраш. Эквиваленти структураш, хийца а хийца, поставкаш воашта аьттув болча оагIорахьа лоаттайича бакъахьа хила а мег. Масала, сливочни даьтта массехк областера ийду вай, тIаккха фу дар-хьогI. нагахьа санна цхьаннеца, масала, горюче - смазочни материалаш хувцаргIйолаш барт вIаштIехьбаьккхача?

ХIанз рынкага довлаш да вай, тIаккха кийчон балха юкъеваха, веза массава а. Доазол дехаьрча пачхаьалкхенашца цхьана предприятеш хьаяра инициатива дукхагIа эш кулгалхошкара. Бакъдар аьлча, бийдала базага диллача, вай таронаш дукхагIа я, яле а, бийдал харцахьа а бакъахьа а дIахьа кхувса мегаргьяц. ГIойленагIа да мехидаьтта, мазут, нахьараш, кхыдараш дохкар? Дац. Эггара дукхагIа гIойле яргьяр — кийча продукци йохкар.

Тамашийнача наькъагIа йолаенна вай предприятеш — хьанйцача валютах ийю «Вольво», «Тойота» яха автомашинаш, кхыяраш. Чиновникашта паргIато ялар духьа хийцай цу ахчах, масала, больницашта оборудовани эцара таро. ТIаккха хой шоана, вай здравоохранени Iалаьмате воча хьал тIа йолга? Укхаза предложени йоагIа: волютни резерв Iомаергйолен цунах пайда дIаэца эцара рекомендацеш тергйолен специалистий группа Совмине е Лакхехьарча Совете вIашагIйолла.

Ахархой боахамаш дехк вай, воай советски фермераш хилийта безам ба. Цхьабакъда гIулакх мишта леладергда Iомабаьбац, ссудаш телерах кхоачамбаь Iийнал. Укхаза а, сона хетачох, ший гIулакхага хьажац правительство. Кхоана доагIача денна, рыночни отношенешка довлара тахане а е еза кийчо.

Укхаза белгалдоаккхаргда вай: ер вIашагIкхетарах йола стенографически отчет яц. Вешта, доаладе а дезий укхаза (анализ е вIаллагIа а) хIара къамаьл (хIаьта уж ялхайтта ма хиннадий), цу тIа а хIарадар де лаьрхIача къамаьлаца тарлуш а ца хилча. Масала, Октябрьски райисполкома председатела А. А. Осмаевна хьалда концепци бIаргаяйнаяц Деклараци ювцача хана, цо предложени елар республикерча политически событешца ювза а ювзаш из дIайовзийтара лаьрххIа йола комисси вIашагIйола. Д. Г. Завгаева дош кхессар, белгалдаькхар, ерригача политически собранейн съездийн цо сий деш хилар, цхьабакъда, вIалла а раьза вац из цхьа халкъ кхычоа духьала увттадара идеяна. ВIалла а кхетадеш из дале, Деклараце тIа мааллара, Лакхехьара Совет мара мичай халкъа лоIам хьаллоацар. Трибуна хьалтIа ца ваьлча Iеваланзар Лакхехьарча Совета къамий политиканей, къамашта юкъерча гIулакхаштей йолча массазарча комиссе председатель А. М. Бугаев а. А. А. Осмаевца дIа-хьа дош кхоссаш, цо белгалдаьккхар, Декларацех хабар дувца дезац, из кхетае, цун маIан дIадовзийта, хьалдача чулоацамца из хьалйнза еза. Союзни договора юкъейолх суверенни пачхаьалкхенаш, цу даькъе Нохч-ГIалгIай Республика а. Тахан уйла е еза воай лоIамагIа вай хилара лард мишта йолларгья, дешаца доагIаш доаца къамаьлаш ца а деш. Республика халкъа депутаташ ба-кх парламента решенеш чакхъяха езаш йола группа а.

ВIашагIкхийттача метте чIоагIа уйла тIайохийташ, массанена а дагайоахкача темаех лаьца къамаьлаш дир «Красный молот» яхача объединене генеральни директора Г. М. Мусалиева, «Чеченингушсельхозхимия» яхача объединене генеральни директора И. С. Муштаргаева, Назрановски райсовета председатела А.-Х. Х. Аушева, республика юстице министра А. И. Котикова, издательствай, полиграфе, книжни торговле гIулакхашта йолча Госкомитета председатела Т. У. Махмудхаджиевас, кхычар. Цар белгалдоахар, халкъашта юкъерча доттагIала юкъе загалаш деттарашта духьала фе хила, цхьана къахьега, парламента решенеш наха нийса дIайовзийта езаш, даьсса хабараш дувцарашкара а цIур юкъе бехкарашкара а инициатива хьаякхха йоагIилга, хьабе болх боацарий проблема къоастае, депутатийн боахама кулгалхойн хьинар республика хIама тоадара тIадерзаде дезилга. Халахете а, вешта, лоархIаме долча цу къамаьлашца кIезига яр кхоана доагIача денна лаьрхIа овлангара предложенеш. Цунна уйла тIаяхийтар, белггала аьлча, «Чеченингушплодосвощхоз» яхача объединене генеральни директора Р. А. Базгиева. Цо берригаш а тIахьийхар низаш вIашагIтохара, бокъонца болх хьабара.

Поставкаш боараме лелаяра дешаш нийсагIа ца къестадича дарг ца хиларах дийцар Шалински райсовета председатела А. Б. Пасначева. Цу тIа а, отраслешта юкъера боарам хинна а ца Iеш, продукташта юкъера боарам а. Цо белгалдаькхар, управлене структура вай хIанз а лертIа ца хилар, эггара лакхагIча боараме экономически расчеташ лелае хара вай тIехьадиса хилар. Сурт дикагIа оттадеш аьлар из Асламбек Баклуевича: электронни машина тIа Iо а хайна счеташца лархIа мегаргдац. Юридически кийчо а я эшаш — ишта хет республика Лакхехьарча суда председатела И. А. Албастовна. ХIаьта цу гIулакха кхы вайцига юридически институт эшаш хIама а дац—республике тоъал ба специалисташ.

Кхы тайпа предложенеш а я. Белггала аьлча, Совмина отделе заведующена Н. Р. Дааевна хет дулха а талонш оттае еза, цо рынкера маьхаш юхадоахаргда аьнна. А.-Х. Х. Аушева йоах, планал совгIа яьккха продукци таро вогIа йолча нахага йохка еза. Совмина УКС-а начальника У. А. Астамирова, участкови больницаш хьалъяь йоахалга бокъо йоацаш тIехьатеттарах а дийца, белгалдаькккхар, здравоохранене проблемашта парламенто уйла дукхагIа тIаяхийтанза ярг ца хилар. СихагIа экономически воай лоIамагIа хиларгда довлара, аьнна хет республика жилкоммунхоза объединене генеральни директора У. А. Арсанукаевна, дош къоастадеш рекомендацеш ялеи ховргдолаш йола группа вIашагIйолла еза специалистех. Ишта хеташ ва «Зеркальный» яхача рыбхоза директор — чкъаьрий боахама объединене управляющи Д. М. Хамашанов а. Из дог тийша ва экономически дегIадахкара концепци суверенитет дIахьеле хьалхагIа кийчъяь хила езаш хиларах. Цхьабакъда, «Чеченингушавтодорстрой» управляюще Р. А. Омарова хоам бир, Надтеречни районе кирпично - черепични завод хьалъяра Турцеца соглашени яь хиларах.

Бакъдар аьлча, ерригa идеяш а ерригa предложенеш а укх материала тIа йоалае таро яц тха. Хетаргахьа, кхы динза даргдоацаш хIама а дац из. Бухсоцача кхаьчача лоархIамегIа дар цунах хьахиннар да, хургда аьнна хетачул, мел дика из дале а. Вай дика Iомадаьр — из да дергда яхаш дош лулгеи хьехамаш делгеи. Из а, дукхагIйолча хана, Д. Г. Завгаева белгал мадакхара, халкъа цIерагIа дувцаш а да, цу тайпара хьалда полномочеш къаьст - къаьстачарех цхьанне а ецен хила йиш ецен. Дош ала мукъа дитад вай перестройко. Цудухьа керттердар а хинна дIаэттад дош. Митингашка, съездашка, собранешка, вIашагIкхетарашка, совещанешка. Воаш цхьа гIулакх деш хиларга дог а доахаш дувц вай из. Кхераме тувлаенна уйла я. ГIулакхал хьалха мара дагIац дош. ШоллагIдар хьалхарчун когаметта дIаотташ ца хилча, кIомача къамаьлаша юхадухьал кхы кIезигагIа кIома доаца къамаьлаш дайташ хилча, вай каллац.

Юххера къамаьл чакхдоаккхаш, вIашагIкхетар пайдана а ший ханнахьа а да, аьлар Д. Г. Завгаева. Бакъда, дукха къамаш дахача республикана исторически документ тIанийцар Лакхехьарча Совето. ХIаьта цо вайх хIаравар кхыча тайпара болх бе декхарийла а ву. ХIана аьлча биззача чулоацамца чIоагIийнза йола суверенитет юха а хоза дош мара ца хулаш юс. ТIаккха укхазара расчет — берригача боахама кулгалхойи советски органийн бонкхача сакхетамах тийша хулга. Дукъ дIа ца дохьалур — дIаваха веза. Мадарра аьлча, хIара министерства тела еза отчет. ХIана аьлча правительстваней райисполкомаштеи хIанз укх сахьата (хIанз укх сахьата!) дукха бехкаш тIадехх. ЧуIе фусамаш, больницаш хьалъяра, цIенош йIовхалца Iалашдара, наькъаш дика леладара, торговли вIаштIехьъяккхара даькъе, н, кх. дI. Тикашкара очередаш, школашкарен поликлиникашкарен шелал, ссудаш юхасецадар — уж хинна а Iай уж? — вай хьовзамаши вай бехкаши.

Хьал-таро тоаялар вайх воаех тийша да. Вайх воаех. Ишта дар вIашагIкхетаре аьнна, цун пха хьабийла, перспективаш белгалъяь тIеххьара дешаш. Болх бе беза.

ДИКАГIЙОЛА ОПЫТ—МАССАНЕНА

Кердачун доккха маIан

Укх шера цхьоалагIча ноябре «Грозненски машинашъеча «Красный молот» завод» яхача производственни объединене коллектива кхоанен кхел къоастаяра Iалаьмате боккха лоархIам болаш гIулакх хилар укхаза: объединене машинашъерий конференце соцам бир 1991 шера цхьоалагIча январе денз акционерни - арендни отношенешка предприяти йоаккхилгах. ТIадоагIа шу дIадоладелча денз арендаторий акционерни производственни объединени аьнна цIи йоаккхаш хургья «Красный молот».

Цу лоархIамеча гIулакха тIагIертта кийчон балхаш деш ах шу совгIа ха яьккхар объединене машинашъереша, инженерно - технически болхлоша, гIулакхерча наха. Цу даькъе дукха къовсамаш хилар, шекбараш а нийсбелар нердачох лаьца. Цу ах шера предприятера керттера специалисташ хьежар цу кердачох лаьца долча дукхача хоамашка, шоайяр санна йолча цу системагIа болх беча предприятешкара гIулакхаш мишта лел хьежар. Цу кердача системагIа болх а беш, дикка опыт йолча заводашка хилар вай машинашъерий керттера специалисташ. ТIаккха бокъонца шоаш баьча балха кIоаргга анализ а яь, цхьа нийъ херджар цар. Из бар «Красный молот» объединенех шоай доалахьен коллективин форма ларда тIа халкъа предприяти хьаелга. Цу лостамагIа баькха хьалхара гIа бар аренда юкъейоалаяр, пачхаьалкхенгара объединени йизза хьаэца низ кхоачаргболаш, лоаццача хана капитал Iоаергйола акционерни общество вIашагIйоллар.

Сендухьа деш да машинашъереша, доалдара йола керда формаши методаши лехилга? Кхыметтел тахан а тIеха, советски экономика ахка йодаш латтача хана а тIехьа, «Красный молот» машинашъерий гIулакхаш тIехдина ма лелий. ХIара бетта планаш меттел тIанийца декхараш а тIеххкоачаш мадой цар. ХIаьта карара шу доладелча денз планал тIех баь пайда йиъ миллион совгIа сома маьха ма бий.

— Кхыбола нийъ каралаца йишйолаш дац тхо, — йоах объединене генеральни директора Г. М. Мусалимова. — ХIанз долаш долча доалдара система доазонашка, кIезиг-дукха хозрасчет а йолаш, дIахо кхы а боккхагIа толам баккха низ дIакхоачаргболаш дац тхо, эшаш я производствана доалдара йола керда схемаш. экономически рычагаш. Из дерригa а тхона хьалургда арендо. Хьалхарча даькъе болхлоех хIаранена тIалатта бехктокхами исполнительски дисциплинней лакхлургья, хIана аьлча, расчеташ яра йолча чекови системо тIагIертта дIадехаргда ерригача подразделенешкарен службашкарен шоай декхараш цIенхаштта кхоачашделга, хIаьта уж телхадерашта предприяте хозбанко гIод а детташ, из дIатекхийтаргда царга. Из ший аргIагIа IаткъаргIда машинашъераша нийдеча алапена а. Цул совгIа квалификаци, къахьегама овсарле, продукце дикал лакхъяра йола материальни стимулаш хьахургья, болхлоша, специалисташа кхы тIех алапи эца йиш яц, яхаш доазонаш увттаделга а дIадаргда...

Духхьал балха тIара гIулакхаш дизза эргадаьха хувцарал совгIа, ништта арендо хувцаргья объединене структура, производствана кулгалдара йола принципаш. Кулгалдара йола керттера орган а хинна дIаоттаргья акционерий - арендаторий конференци, цо къестаергья предприяте коллектива беча берригача балха стратеги, тIайиергья лоархIаме решенеш, цу даькъе цо хержаргья исполнительни органаш — объединене Совет, цун председатель — генеральни директор.

Коллектив йизза ший лоIаме хулга сихагIа чакхдаккхара (ховш махиллара аренда из де низ дIа мича кхоач), пачхаьалкхенгара предприяти йизза хьаэцилга гаргадоаладара лаьрхIад акционерни общество вIашагIйолла. Объединене хIара болхло декхарийла ва цхьа акци мукъагIа Iалашье. ТIаккха цо дакъа лоац хургйолча халкъа предприяте коллективни доалахье хьаеча. Деррига а арахеца лаьрхIар шин тайпара дола маьхера каьхат мара дац (предприяте чухьнахьа пайда ийбергболаши арахьарчар пайла ийбергболаши). из а 44,2 миллион сома маьха.

Акцеш ехка хьа мел нийца ахча объединени пачхаьалкхенгара хьаэцара дIададхийта лерхI.

А. КАТАЕВ.

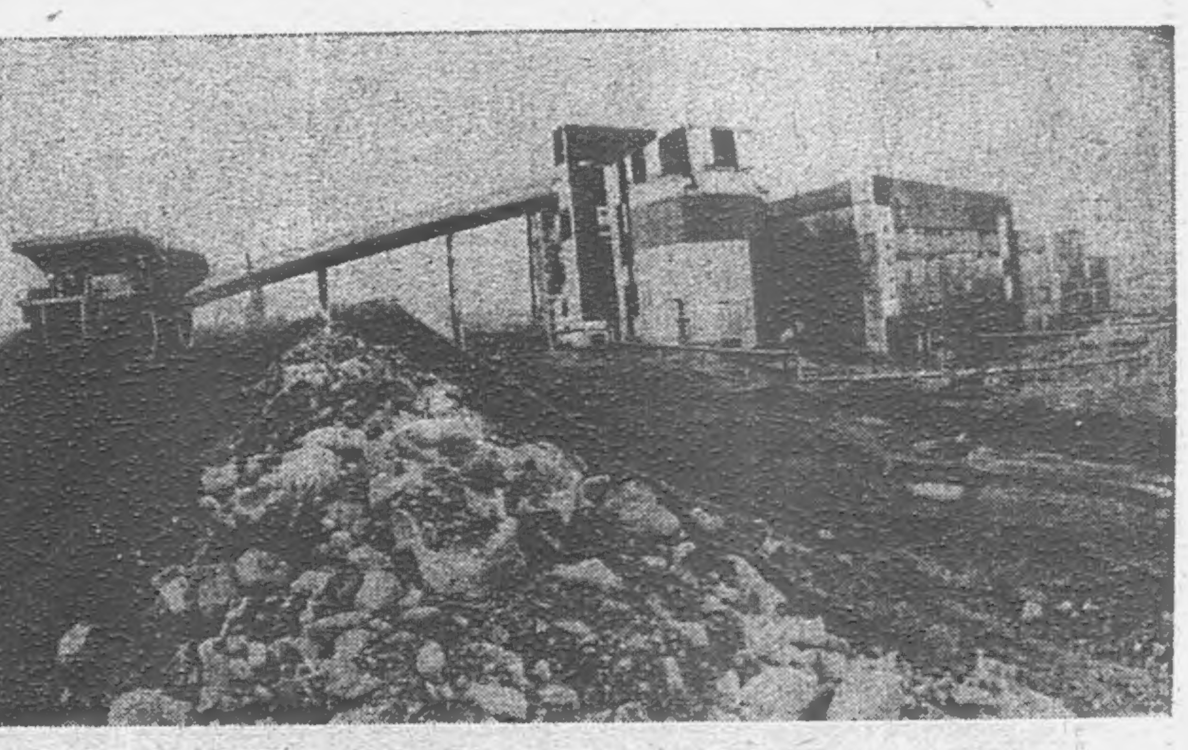

ЯКУТИ. Къердаш ба Нерюнгрински кIор, валюта а дукха лу цунах. Ховш ма дий, цун концентрат — дунен тIа дикагIъярех цаI. Цунах кхсвэткъеи шинъ процент Японе кхоач. Духхьал цхьан экспортах горнякаша шера эц пачхаьалкхенна 250 миллион доллар цIена пайда. ХIаьта а из йоккха Нерюнгрински комплекс халла мара болх бе могаш яц. ДIахача шерашка цо боккха пайда отраслевой министерства шийна дIанйбаьб. Укх шера экспортни концентрат йохкарах ткъо процент эггара хьалха предприятена дIадала дезаш дар, бакъда хIанз а из ахча цунга дIакхаьчадац. Ховш ма дий тишъенна оборудовани тоае езилга. Духхьал ший ха яьккха яьннача кIора разреза автомобилий парк юхаметтаоттаяра а предприятена эш шовзткъеи итт миллион сомал кIезигагIа доацаш инвалютни ахча.

Халача хьала тIа я обогатительни фабрика а. Мелла дика болх беш нах бале а оборудовани цIенагIеи тешамегIеи хург мичай. ХIаьта расценкаш а яц вIаштIехьяьнна. Пачхаьалкхено концентрат йохк тоннах шовзткъеи итт доллар а долаш, хIаьта фабрика цу тоннах дIател ткъаьи вурийтта вай конвентируеми сом.

Ахча а гIишлон материалаш а ца хиларах чуIе цIенош хьалде тарлац, из бахьан долаш чоалхане дерз кадра хьакъехьара хьал. КIора разреза болхлой квартираштa йола очередь цхьа эзари ах эзари саг волаш я. Пхи бIаьннел тIехбарашка цхьаккха хIама кхоаче тамаш а я. хIана аьлча кхойтта шу даьлча кIор боалла тIоа кхоачабала мегаш а шахташкара кIор баха безача дIатIакхача мегаш а да. Шоай гIулакх кхоане йоацаш а лерхIаш балхара нах дIабувлаш ба. Льготни хьисапе автомобиль лургья, яхача гIулакхах а хIама хуле тамаш я нах балхашка совцабара.

Мишта лохаргба цу экономически вIаши тарлуш йоацача халонех кIалхара бовлара бола никъ? ХьатIайоагIача рынко гIо де а тарлу...

СУРТА ТIА: Нерюнгрински обогатительни фабрика. Укхаза йоаккх тIехдина кIора концентрат, дунен тIа дикагIъярех цаI.

Н. НИКИТИНА сурт. ТАСС фотохроника.

Беженцаш Россе ба: дIахо фуд?

МалагIа унзаре лелхамаш да беженцаш Iазапе увттабеш дола хатараш хьалхьедераш, мишта соцадергда уж лелхамаш, мишта новкъостал дергда шоаш бахача моттигашкара аракхайсача эзараш болча наха? Цу хьакъехьа РСФСР халкъа депутатаца, беженций гIулакхашта йолча Россе Лакхехьарча Совета подкомитета председателца АРУТЮНОВ МИХАИЛАЦА къамаьл ду журналиста АЛЕКСЕЕВ ФЕЛИКСА.

— БIаьш эзараш бола нах вахарах боха а беш хьайнача довний эггара хьалхара эпицентраш Закавказье тохаелар, йовзаш йола событеш бахьан долаш ши тоаба меттахьа а йоаккхаш: цаI Азербайджанера Армене а цхьаькха цигара вокхазахьа а лоаллаш. Шоаш Iийна кхуврчаш дитанза ца боалаш дита дIабаха бийзаб 400 эзар гаргга наьха, — йоах Арутюнов Михаила. — Цул тIехьагIа азербайджански эпицентрера беженций тоаба лаьллар Россе Iочу. Официальни даннеша хьахьокхачох, байдда дIабахараш 180 эзар гаргга нах ба. Царех 70—80 процент — эрсий мотт лебеш бола нах, вожаш — керттерча даькъе эрмалой. Цу хьовзамо бала качбеллаб кхыча къамашца гаргалонаш яьча азербайджанцашта а.

Ала деза, вIалла дага а доацаш цхьаькха эпицентр Тувински Автономни Республике а тохаенна хилар. Тувински республике гIетта дов кIаьдагIа а цунах даьнна зулам лоадам боацаш а хетийта гIерт моттигера кулгалхой. ХIаьта а, зуламаш дукха гIеттари къамашта юкъера довнаш кIоаргдалари бахьан долаш цигара дIабаханза ца боалача кхоачабир пхи эзар совгIа бола, 16 шерал тIех ха яьнна эрсий мотт лебу гражданаш. Из а беженций хьалхара тоаба мара йоацачоа тара я. Юххьанца шоаш дитача кхуврчашта гаьпа боацаш Iохувшар уж, хIаьта хIанз Россе кхыча областашка а гучабувла баьнаб.

Цу тIа дIатIатохаргда аз, беженцашта юкъе эза эрсел, эрмалойл, азербайджанцел совнагIа нохчий а, гIалгIай а, туркаш - месхетинцаш а, жугатий а хинна хилар. Унзаре хьал отташ латт Молдове. Уж хатараш ца хулаш йисаяц прибалтийски республикаш а. Лоацца аьлча, хатарий список дIахо а йIаьхъе йиш йолаш я. Эггара кIезигагIа лаьрхIача а, тахан мехка гIолла дIа-хьа кхийса ба 600—900 эзар бежанцаш.

— Цифрашкара цу тайпара юкъ сенца кхетае езаш я — 200 эзар саг?

— Шоаш Iийна кхуврчал дитарех дукхха бараш баьнка лелаш, тешшаме тховкIийлеи болхи лохаш ба. Цудухьа тхогара даннеш даим хувцалуш я.

— Хьона хетачох малагIа бахьанаш да беженцаш меттахьа боахаш йола эпицентраш хьер?

— Из да вай вахар вIаштIехьдаланза хилар, хIаьта эггара хьалхарча аргIанна экономика хIалак хилар. Доллача хIаманна бехке дар алхха кризисни экономически хьал да, хIара денна эшарий халонаш я, аьнна хетар аз бакъ ца бой а. ЛертIа дегIаухаш экономика йолаш долча мехкашка а, вайна ма харра, хьамашта юкъера довнаш гIетт. Вай мехка миссел доккхийн сел къизен деце а.

Дехача вахара бала ла йиш йоацача баьлча, бехке бараш леха болалу. ХIаьта эггара аттагIа уж лаха моттиг мичай? КхычахьаратIабаьхкараш оалачарна, шоай къамах боацача наха юкъе. Хьахулаш е оарцагIъювлаш я къамашта юкъера гоамал хьалхьеелга дезаш йола организацеши группаши, цу тайпара хьахул моастагIчун сурт-сибати хатарашта бехкевари. МоастагIала бала кач бодараш «тIабаьхнараш» хул, дукхагIча даькъе массехк поахала овлашца цу лаьттанца бувзабенна уж бале а. ХIаьта цул совгIа, тахан а тIехьа бала тIера ца боалаш да вай халкъаш шоаш даьхача моттигашкара кхычахьа дIаухийташ лелаяь сталински репрессивни политика бахьан долаш. Духхьал цу хана тесса да хIанз а тIехьа зIиргаш детташ дола къамашта юкъе увттача довний унзара фу.

— Пресса тIа гучадаьннад дIаяха кийчлуш бIарчча производственни коллективаш я яхаш дола хоамаш. Ишта дий из?

— Вайцига белггала хьа хила а хиннаб беженций самодеятельни коллективни болам. Цу вай йийцача Туве, среднеазиатски республикашка, Казахстане керттерча даькъе болх бераш овлангарча къамех боаца нах болаш йолча къахьегама коллективаша, овлангарча бахача наьха оагIонгахьара цабезам совболаш латталга холуш, шоаш баьха моттигаш йита а йита дIабаханза шоаш барггбоацилга кхетадеш Россе гIолла «разведчикаш» дIаухийт. Цар лех шоай балхен вахарен бувзамаш хоада ца а деш, къаьст - къаьста ца а хувшаш, цхьана Iохувша мегаргйола моттигаш. Уж нах кийча ба, шоашта, кхетадеш мадарра, субсидеш, техника, гIишлон материалаш дIа а нийца, вIаши гIо-новкъостал а деш, керда поселкаш Iояхка.

— Беженций хьал аттача даккхар духьа малагIа юридически нормаш юкъейоалае дага я РСФСР Лакхехьара Совет?

— Укх тIеххьарча ханналца вай мехка кхыметтел «беженец» яха къамаьл вIалла хинна а дац. Правительственни документашка бийцаб шоаш массаза а баьха моттигаш йитанза ца боалаш йита нах. Тахан хатараш сов чIоагIа даржарах беженций статусах дола Закон хиланза даргдоацача даьннад вай. Цу тайпара закон кийчдеш да, хIанзле а массехк редакционни стадеех чакхдаьннад из, парламентски комитеташкен комиссешкен дийцад. хIаьта, хьагучох, кастлашха РСФСР Лакхехьарча Советага хьажийта хьачулургдолаш а да.

Беженцаш ала деза ях оаха массаза а шоаш баьха моттигаш, шоай е шоай дезалхой могашала е вахара массанахьа а хьовзамаш увттарн къамашта юкъе довнаш дувлари бахьан долаш, юташ дIаухаш болча нахах.

Закона проекта тIа иштта белгалъеш я хиланза ца боалаш хиннача переселенций правови статус а. Цу категорена юкъе хьу массови информаце средствашка, митингашка еча заявленешца а кхыча методашца а цу наха психологически низ тIалоаттабар, дискриминаци еш дола законодательство тIаэцар, беженцаш лаьрхIача шоай дезалхоех дIакхета гIертар бахьан долаш массаза а шоаш баьха моттигаш йита а юташ дIаухаш бола нах.

Беженций статуса правови гарантеш чулацанза яргьяц РСФСР-о кхыча республикашца деча договораша.

— Из тайпа закон хиланза дарг ца хилар гуш да. ТIаккха сагото тIаэттача наха-м диззан сиххен новкъостал дара йола механизм а ма эший. Цу даькъе деш фуд?

— Белггала, Iо а хайша, хьежаш дагIа мегаргдац цхьа хьанехк новкъостал де а вена, шоай тхов-кIийле йитанза ца боалаш йитача наха хинна зе юхаметтаоттадергда яхаш. Беженцаш чуболабенна Росси кийча я уж ший ткъама кIаллаца, керда вахар Iодиллара царна гIо де. Цхьабакъда, цу гIулакха цунна хиланза яргйоацаш я финансови средстваш, цу даькъе ерригсоюзни фондера хьожаяьраш а, хIаьта ништта материальнии технически ресурсаш а. Вай Союза юкъерча хIара суверенни республико белггалара пай хьачуяла езе цу фонде. Сона хетачох, тайп - тайпарча зонашка эвакуационни пункташи цхьан юкъа Iергбола моттигаши нийсъе еза, беженций цига психологически меттабахка а цул тIехьагIа шоаш бокъонца даим баха Iоховшаргбола моттигаш харжа а царга йиш хургйолаш. Цу тайпара организаци Российски Федераце къахьегама министерстваца оагIув болаш хила мегаргья аьнна хет сона, вешта, аз кхетадечох, беженцийн переселенцийн гIулакхашта йола Паччахьалкхен комитет вIашагIъеллача бакъахьа а хургьяр. Кердача организаце моттигерча Советашца, промышленний боахамен объединенешца договораш де деза чуIе цIеноши предприятеши хьалъяра. ТIаккха а, бакъдар аьлча, зе хиларах луш йола материальни компенсаци миска хила йиш яц.

— ДIахо фуд? Къамашта юкъерча довнаша хьоаяь из халкъий «йоккха переселени» соцае вIаштIехьдаргдолий-хьогI?

— Берригача гражданашта тоаденна вахар Iалашдарга бода никъ хьабеллаш, унахцIена, лерттIа болх беш йола экономика йолаш йолча общество мара вIаштIехьдаргдац къамашта юкъе довнаш хьедеш йола процессаш совцае. Вай Союза юкъейоагIача суверенни республикашка юкъмоттигий кхы тайпа хьал, царех хIаране бокъоний традицейи бокъонца сий дердола хьал оттаде деза ерригача къамий группашта юкъе. Из хала да—бIарччача ноахала тоъал болх ба из. ХIаьта а кхоаненна хIанзе а денз лардаш йохка докхарийла да вай.

(ИАН).

Пассажирашта дика гIулакх ду

ХIара дийнахьа Грозненски производственни объединенена чуйсагIача автовокзалашкарен автостанцешкарен дIа-хьа ух итташ эзараш бола пассажираш. Цар хьашташ дизза кхоачашдара, царна культурни гIулакх дара шоай ерригa таронаш сарцагIъьхай цар коллективаша. Республике гIолла а междугородни а лелача автобусий рейсаш юкъагIа ца яхийтара, графикагIа уж лелийтара хадданза, пассажирски предприятешца бувзамаш а лоаттадеш, эшаш йола транспорт ханнахьа хулийталга цIенхаштта хьадех цар кулгалхошкара. Иштта болх барах шоашта укх шера хьалхашка латта декхараш кхоачашдеш хьабоагIа автовокзалийн автостанцейи болхлой. Ерригa объединени хьанийцача валови доходаш яра цхьайтта бетта задани ворхI процент гаргга тIехкхоачашъяьй цар. Карара шу доладелча денз хIанзлехьа планал тIехь яь валови доходаш ткъаь итт эзар гаргга сом да. Оттабаьча боарамал дукхагIа пассажираш дIа-хьа кхувларах планал тIех пачхаьалкхенна баь пайда ялхайтта эзар гаргга сом да. ХIаьта заданел совгIа баь балансови пайда цхьа бIаь эзар гаргга сом да.

Уж толамаш доахача дизза дакъа а лоацаш, хьинаре къахьегаш йола автостанцей коллективаш кIезига яц объединене. Царна юкъе а къаьстта дика болх беш хиларца белгалъьнна я Мацаев Рашида кулгалдеча Западни автовокзала. Батаев Шадит, Идалбаев Чингис, Арсаев Сайд - Ахьмад керте латтача автостанцей коллективаш. Цхьайтта бетта задани кхоачашъярах эггара хьалха рапорт а денна, планал тIех эзараш сомаш валови доходаш яьй цар.

К. МАГОМЕДОВ.

НОВКЪАРЛОНАШ

Дукха ха йоаццаш МагIалбике командировках волаш СоагIапчара массехк саг тIавера сона. Цар дийцачох, аз кхетадир уж юрта общественноста викалаш болга а М. Горьке цIерагIча совхоза № 1 йолча шурий-товарни ферме уж болхалга а. Цигара хьал во да, йоахар цар. Совхоза кулгалхочоа Х. Гандалоевна магац ферме лостам бе. ТIехьагIа хайра сона общественноста викалаш цу дийнахьа ферме бахалга а цига этта хьал цар техкалга а.

Массехк ди даьлча цу ферме кхаьчар со. Совхозе керда директор хьожавале хьалха МТФ хинна ийрча сурт дагадоагIача сона чIоагIа тоам хилар укхазара цхьацца эргалонаш бIаргаяйча. ЛерттIа тоаяьяр дизбарьер, фермана дIатIабода а цун коара а наькъаш. Соахка укх хана кхыметтел трактор дIайоха ца луш колд яр укхаза.

КIеззига дIахо ваьлча доахан чулатта корпусаш я. Шоаш болча товараш дахьаш енача автолавкана йисте дукха нах хьувзар. Кофе, тайптайпара мерза хIамаш, кисель, одеколон, барзкъаш дутта порошок, сапаш эцаш бар уж. Шоай гIулакх чакхдаьлча, хьайбашта Iуналде дIаболхар нах.

— Укх тIеххьарча хана дукха дика хувцамаш хиннад тха балха тIа, — аьлар районе меттел ерригача вай республике а цIи хеза йолча дояркас Коригова Банате. — ЧIоагIагIа теркалду тхо района кулгалхоша. Къаьстта дика кхоачашду тха хьашташ совхозерча хьакимаша. Ферме цхьа саг висавац боахамера ялат, доакъар, коартолаш ца эцаш. ХIанзарча маьхашка хьежача из доккха новкъостал да. Цунга хьежжа дикагIа дIабода болх.

Бутт гаргга ха мара яц МТФ керда заведующи хьожаваь. Акмурзиев Ибраьхим лакхара дешар дийша а йоккха опыт йолаш а зоотехник ва. Ше хьатIавоагIаше, керттера теркам тIабахийтаб цо доахан кхабара гIулакх тоадара, уж махулла дикагIа Iангара дахара.

— Барда боацаш хало эзай саха, — йоах И. Акмурзиева. — ХIанз из хьабара лаьрхIа установка я совхозе. ЛерттIа болх бу цо. Иштта йолаш я ферме доакъар оата аппарат а. Хьинаре къахьегаш ба цу тIа М. Беков, З. Келигова, Хь. Эсмурзиева, Э. Келигова.

ХIара дийнахьа заводе укхазара дIакхухьийт тонн совгIа шура, бетташ 170 етт мара боацаше. Из районе дикагIбола хьокхам ба. Белгал ца даькхача далац хIанз дукхагIдола доахан лекъа а дахка кийчлуш а долга.

Во яц доакъарцара Iалашо. Маэшша кийчъяй йол, долаш да ча, дика силос, концентраташ. Уж дерригa доакъараш фермана хьатIаэзад. Кастта Бесланера барда кхахьа болабергба. ТIаккха кхы а тIакхетаргья шура.

— Мел воча хьале дар тхо соахка, — йоах дояркас Костоева Хьалиматас. — Iан хьалхара бутт чакхбаьлча цхьаккха тайпара доакъар доацаш дисар хьайбаш, эсала яр наьха дисциплина. ЙоагIа а йоагIаш критика йора тхона района а республика а кулгалхоша. Цу чоалханеча, халача хьале ферма коллектива оарцагIвера совхоза керда директор Х. Гандалоев. Духхьал цун хьинарои даьла къахетамои новкъостал дир тхона доахан моцала ца дойташ кIалхара даха. Доакъар лохаш цо го ца тоссаш цхьа моттиг йисанзар вай республике. Лоаццача юкъа ведарашца, флягашца, лаьрхIача барзкъашца, доахан дIадехкара эшача зIанарашцен мушацен Iалашйир цо ферма коллектив. Хьалхарча хана уж дешаш къоаста ца деш бIарчча шераш дIаухар. ГIишлон материалаш лаха геттара низкъала доллаше, ханнахьа тоаьй хьайбаш чулатта корпусаш.

Цу тайпара уйлаш йолаш бар фермера кхыбола болхлой а. Мадарра аьлча, болх телхаб оалаш коллективаца цхьаь цаI саг вацар. ТIаккха мишта кхетаде деза юрта общественноста викалаша леладер? Цу хаттара жоп делар Б. Коригова.

— ДукхагIча даькъе из дош хьалхьедераш Ш. Мержоев, М. Галаев, Ю. Коригов, Л. Мержоев, царна тIехьалатта массехк саг ва, — аьлар цо. — Уж нах тха коллективера хьал довзаш е хьалха тхоца болх баь, мадарра аьлча, наха дIа ца ьекчIйготтсГх хьекхача ферме боагIа никъ бовзаш бац. Баькха хьа а этта, Iаьсийн доахани чулаттача корпусашка го тувсаш лийлар уж. Цар «бала» ца кхоачаш хIама дацар. Масала, ши корта а болаш Iаса хIана даьд Iатто? —яхаш хеттар цар. ХIаьта ферма коллективо шоашта духьале йича, района хьакимашта тIагоIргда тхо. аьнна. дIабахар «активисташ». Цар леладер фуд хайнадаларе, оаха ферма коа бутаргбацар уж.

Ферма болхлоша дувц, совхоза хьатташка дукха хьажкIаш хьаIайна хиларах. Цига оарцагIа хIана балац общественноста викалаш? Дукха хIама да юртара наькъаш тоадеча, харцахьа-бакъахьа Iокхайса нувхаш дIайоахача де дезаш. Цхьабакъда, цига гуш дац общественноста хьинар.

— Директор Х. Гандалоев тха юрта хьалкхийна, эшар фуд ховш саг ва, — аьлар Хь. Костоеваси, Б. Кориговаси. — ДоагIар дIадех цо, талмастта болх бераша, пачхаьалкхен рузкъа тIакхувдарашта никъ бехк. Цхьаболчарна дезаденнадац из, цудухьа къонача директора цхьацца новкъарленаш е гIерт уж. Цхьабакъда, хьалха хинна комараш хургьяц царна. Из уйла йолаш ба совхозера дукхагIбола болхлой, СоагIапчара нах. Долче, шоай групповой хьашташ кхоачашде могаргдац «активисташта».

Ферма болхлоша дог лазаш дувц кулгалхой касткаста хувцарах хьабоалаш цхьаккха пайда боацалгах. ГIулакх бокъонца дайза а валале, дIавоаккх е кхычахьа дIахьожаву саг. Шийна хетар, ше лаьрхIар кхоачашде кхоавац из. Цу тайпара практика дIа ца яьккхача яргьяц.

Общества хьинар айдалар перестройка дика белгало я. Паччахьалкхен, боахама гIулакхашта юстара латта раьза бац нах. Цхьабакъда, къахьегама коллективай гIулакхашта юкъелелха, новкъарле е цхьанне а бокъо яц. Болх тоабе гIерташ уж коллективаш хилча хIаьте а.

М. КАРТОЕВ.

Патриарх Алексий II:

«НАЬХА ДЕГАШ СОМАДАХА, БАРТ ЧIОАГIБЕ»

Московски а Беррнгача Эрсий-мехка а Патриарха Алексий II укх шера ноябрь бетта тIанйцар ГIалгIай халкъа бусалба дин викалий делегаци. Цунна юкъе бар гIалгIай автономи юхаметтаоттаяра йолча Оргкомитета член, Наьсар - Кертерча маьждига имам Пошев Ахьмад-Хьажа, Амманcки (Иордани) университета студент Аушев Башир-Хьажа.

Царца бар СССР халкъа депутат, СССР Лакхехьарча Совета член Дарсигов Мувса, «Авикон» яхача НПФ генеральни директор Наурбиев Салман, «Поиск» яхача группа кулгалхо Кошурко Степан. ВIашагIхетаре вар Патриарха гIонча Арсений.

Укх деношка тха редакце хилар Пошев Ахьмад-Хьажен Аушев Башир-Хьажен. Тха корреспонденташа царгара дийхар Патриархаца хиннача шоай къамаьлах дувцалга. Оаха, бусалба дин керте латтарий викалаша, аьлар Пошев Ахьмада-Хьажас, гIалгIай халкъа цIерагIа Московски а Беррнгача Эрсий-мехка а Патриарх Алексий II даькъала вувцаш а из могаш -маьрша волаш вахар а ловш ловца баьккхар.

ДIахо укх тайпара къамаьл хилар царна юкъе.

А. ПОШЕВ: Хьа Возалле, тха халкъа Хьо вовз машара тIехьа чIоагIа къахьега саг санна. Исторе Хьона тIадиллад наьха духовно-нравственни боарам айбеча лоархIаме дакъа юкъехьолга. Тхо теш, вай мехка хьаувтта а парламенто ханнахьа къеста ца ю а проблемаш цхьан кога тIа яхара, къамашта юкъера къовсамаш а цатоамаш а дIадоахача дина керте латтараштa дуккха дика хIамаш карагIдала йиш хиларах. Халкъашта юкъе машар чIоагIбеча, дикачоа а цIеначоа а нах тIехьабоахача, къахетаме а сабар долаш а хила, яхаш хьехам беш Iа деш дар — массанена дегашка дужаш а къоабалдаь тIаэцаш а да. Из Iа дарах доккха баркал оал оаха Хьона.

ЗIамига оалача халкъа викалаш да тхо, бакъда, вай дерригаш Дала хьакхелла да, хIаьта кIезигагIдар е дукхагIдар, аьнна, доацаш цунна хьалхашка жоп дала дезаш а да вай. Дала аьннад: «Шоайла вIаши цадеза хьакхелладац аз тукхамаши халкъаши. Бе-бе метташ а денна, бе-бе сибаташ а денна аз шо хьакхеллад сай низи къахетами шоана дIабовзийтар духьа». ХIаьта ше хьехам беш Iийса-пайхамарас аьннад: «Дала кхелландаь ираз долаш ба нах».

Хьа Возалле, къамашта юкъера гIулакхаш геттара чIоагIа ирделча, вай правительствос бIу оарцагIбоаккх. Бакъда, цу наьхъаца хIанзалца цхьаь цаI дов къоастаде вIаштIехьдаьннадац. ГIалгIай проблема къоастаяра Хьа дош къаьстта лоархIаме хургда, аьнна, хет тхона. Нохчаштеи гIалгIаштеи тIакхьча бала а цар лайна Iазап а теркал ца дарах, тха дай кашамаш дохадарах, цар чуртех дачаш, фермаш, наькъаш дарах, республика Лакхехьарча Совета чрезвычайни сесси гул а яь, оборона комитет вIашагIйолла, яхаш, хабараш дувцарах деррига хIирий халкъа бехке диц оаха. Тхона хов: цхьанне бокъо яц бIарчча къам бехке де. Из оаха харцду Даьлас дайта а адамаша оттадаь а законаш вIалла теркал ца деш бола ший гражданаш юха тоха цун безам ца хилара.

Харцлувр са уматах вац, аьннад (Дала сий долда цун) Мухьаммад-пайхамара.

ГIалгIай латташ а цар столица хинна г. Владикавказ а дIаяккхар духьа сталинско - бериевски бIехача гIозаро Нохчий мехках дIатехар тхо. Цул тIехьагIа, тIадувха доацаш, даа доацаш, вокха вар а зIамига вар а, маIа вар а кхал вар а шийлача вагонашка чукхесса шийлача Казахстане Iодахьийтар. Цига оаха даьккхача кхойтта шера тхона тIакхаьчар, адама кхы тIа ма кхоачадолда. АллахIа къахетам барах, вайнах цох чIоагIа тешаш хиларах, мочалои шелалои фу ца хоададеш цIакхаьчар тхо. ХIаьта таханалца лел ах мохк хIираша дIа а баькка, цхьаккха бокъо а йоацаш.

Хьа Возалле, гIалгIай бала оаха Хьона хьалхашка Iокодабу Хьа дог къахетаме доландаь, кIалвисачун оагIув хьаллаца, харцлувчунга доагIар духхьал дIаала Хьа денал а хьаькъал а доландаь.

ГIалгIай бусалба дин керте латтараша даь кхайкарал Патриархага Алексий II-га дIаделар аз.

АЛЕКСИЙ II: ГIалгIайчен бусалба дин керте латтараштa дег тIара баркал оал аз ловца баккхарах, динцара уйла чIоагIъеча, нравственность айеча, къамашта юкъера довнаш дIадоахача сона де вIаштIехьдаьннaчун оаш сел боккха мах барах. Сона хетачох, къамашта юкъера гIулакхаш дегIадоаладеча нонагIо опыт Iоаяьй вай, цудухьа цхьанне а бокъо яц из йоаяь дIаяккха. Сайх Патриарх ваьчул тIехьагIа, довнаш а цатоамаш а хиннача мехка бе-беча районашка хиннав со. СССР халкъа депутат а кераста дина керте латтар а хиларах тарра, аз сай низ дIакхоачар даьд наха юкъе машар бе гIерташ.

Аз цIаьхка ях: бусалба ди лелабераш а кераста ди лелабераш а цхьана дIатохалой, дукха хIама - дулургда вайна адамий дегашка Даьла чувоссавара, уж сомадахара, кIаьддара даькъе. Дала сакхетам белча, хьаькъал делча — воай дегашка къизал котъялийта йиш яц вай!

Сога хьаттача, моллагIа ди цар лелабой а, шоайла айхха гIулакхаш леладеш хила беза дина викалаш. Мехка, автономни республикашка, городашка а юрташка а наха юкъе машар бувцаш, дикадар, хозадар, Дала могадаьр доаржадеш, къахетаме хилара тIахьехаш хила беза уж. ХIаьта таханарча вай вIашагIхетарах а беркат даргда керттерча цун дина юкъера бувзамаш чIоагIдара.

Вай мехкарча киназаша, маьждигаша, дина объединенеша цхьана дукха къахьийгад ядерни тIема кхерам дIабаккхара, дунен тIа машар хилийтара. Из болх дIахойодача хана а бе беза вай.

Тхьовра Ахьмад-Хьажас аьлар шоайдар зIамига халкъ да, аьнна. Сона дезаш дац «зIамига халкъ» яха дешаш. Халкъаш зIамигеи доккхеи хилац. Далла хьалхашка ужаш а вожаш а цхьатарра бокъонаш йолаш да.

Сона хозахет шо дайза а шуца къамаьл хинна а. Оаш денача гIулакхах фу аргда? Аз дош лу шоана низ дIакхоачача бесса цунга хьажа, могаш дола новкъостал де.

С. КОШУРКО: Хьа Возалле, гIалгIай. нохчий санна, мунапакъаша шоай фусамашкара ара а кхайса, 1944 шера 23 феврале Казахстане Iобахьийтар. ХIанз а мехка гIолла дIабаьржа лел цIабахка кхуврч боаца итташ эзараш нах. ХIаьта цхьанна хIаманна бехке боацача цу мискай юрташ, цIенош, бешамаш дIа а лийца, багIа хIирий.

Хьа Возалле, со хиннав цу моттигашка. ХIанз а духьал латт сона цига бIаргадайна сурт. ГIалгIаша дIадехар шоай ворххIе дай хиннар мара дац, цхьабакъда, хIираша лерг диллац цар дувцачунга. Кхыметтел, цхьан хана шоай хинна цIенош хIирашкара ахчах хьаэца а йиш йолаш бац гIалгIай. Итташ шераш да доккха Iазап лайнача гIалгIай халкъо нийсхо юхаметтаоттае, яхаш Москверча Iаьдалгара дехар ду. Бакъда, царга ладувгIаш а царех къахетам беш а дац Iаьдал. Тахан гIалгIаша дIадехар дукха хIама дац: шоай лаьтташ юхадалар, хьалхагIа шоай хинна автономи юхаметтаоттаяр. Из проблема яхьаш, шоай бала Iа кхетабергба, аьнна, хьо волча баьхкаб ераш. Хьо оарцагIваларга дог доахаш ба гIалгIай.

Редакце баьхкача хьашаша дIахо дайцар:

С. Кошуркона тIехьа къамаьл дир СССР халкъа депутата, СССР Лакхехьарча Совета члена Дарсигов Мувсас. Цо Московски а Беррнгача Эрсий-мехка а Патриарха Алексий II дийцар СССР Лакхехьарча Совета ше юкъевоагIача комиссе беча балхах. Кхы ха дIа а ца йохийташ, Къулбаседа Кавказе дахача къамашта юкъерча гIулакхий даькъе хьаIайна проблемаш къоаста ца йой, мехка цхьайолча регионашка санна, цигара хьал а талха тарлу аьлар цо. Къамашта юкъера барт тоабеча, тахан къовсаме дола дешаш къоастадеча, белгалдаьккхар депутата, геттара боккхача лоархIаме да, моллагIа из бале, дина керте латтараша хьинаре дакъа лацар.

Цул тIехьагIа, С. Кошуркос Патриарха дийцар вайнах Iобохьийтача хана бериевски йовсараша. Хайбах яхача лоамэн юрта. кхий чу дIачу а велла, 700 совгIа саг воагаварах.

Вайнах Iобахьийтача хана ше а ший дезало а ээача халонех, шоашта тIальттача боккхача балех дийцар Наурбиев Салмана. Цу тайпара Iазап лийнад хIара нохчочо а гIалгIачо а, беррнгача вайнаха, аьлар цо.

Халахете а, аьлар Пошев Ахьмад-Хьажас, С. Кошуркос хьалхагIа къамаьл даьчул тIехьагIа, магнитофона батарейкаш кхоачаенна хиннай. Цудухьа Дарсигова, Наурбиева, шозалагIа Кошуркос даь къамаьл долчча бесса юхаметтаоттаде вIаштIехьдаргдац тха. Цхьаькха да шеко йоацаш: Патриархаца тха хинна вIашагIкхетар Iалаьмате безаме а дувцар дIа-юха кхетадеш а чакхдаьлар. ГIалгIай проблема нийсагIча тайпара къоастаяра шийна мога гIо де дош делар цо.

ВIаши къасташ дIа-хьа совгIаташ делар оаха.

Хьашаша дийцар дIаяздаьд М. БАРАХОЕВА, М. ХАМХОЕВА.

СУРТА ТIА: (аьрдехьара аьттехьа) М. Дарсигов, Б.-Хь. Аушев, С. Кошурко, Патриарх Алексий II, А.-Хь. Пошев, Арсений, С. Наурбиев.

Россе журналистий съезд

Дукха ха йоацаш Москве хилар РСФСР журналистий Союза учредительни съезда шоллагIа этап. Цига дувца оттадаьдар - федеративни кIийлен тIа РСФСР журналистий Союз вIашагIйолларах дола договор а РСФСР журналистий Союза Устав а тIаэцалга, РСФСР журналистий Союза кулгалдара органаш хьаелга, кхыдола дешаш.

— РСФСР журналистий Союз, — аьннад тIанийцача договора тIа, — ший лоIаме йола, ше шийна доал деш йола, паччахьалкхен органех а политически партех а тийша хIама доаца, кепайоазони массови информаце кхыча средствайн болхлоех латта общественни творчески организаци. Цо федеративни кIийлен тIа вIашагIтох къаман союзаши территориальни журналистски организацеши.

Цул тIехьагIа, хьайир РСФСР журналистий Союза кулгалду органаш. РСФСР журналистий Союза председателалла хержар цул хьалхагIа «Советская Россия» яхача издательства директор хинна В. И. НОВИКОВ.

Вай республикагара РСФСР журналистий Союза Федеративни совета юкъабихьар Нохч - ГIалгIай Республика телевиденеи радиовещанеи Паччахьалкхен комитета председатель, Нохч-ГIалгIай Республика журналистий Союза правлене председатель Ю. В. МАРЕЧЕНКОВ, «Красное знамя» яхача гудермесски городской газета редактор М. К. ОСМАЕВ, хIаьта Федераце контрольно - ревизионни комиссе члена хержар «Сердало» газета редактора заместитель М. М. ХАМХОЕВ.

Редактор С. И. ЧАХКИЕВ.

Берашта дегагIозле луш...

Итт шу совгIа ха я теникий театро гIалгIай метта спектаклаш ца увттаю. Цу гIулакха ший бахьанаш хиннад, царех керттердар — гIалгIай мотт ховш бола артисташ группана юкъе ца хилар. ЗIамига алапи, доаца вахара хьалаш. - Тахан дIадаьхад цхьадола кхоачамбоацараш, укх деношка теникий театро хьалхара спектакль оттаяьй.

— Шоана ма харра, гIалгIай драмтеатра тхо чухинна здани дIа а енна, тхо «Родина» яхача кинотеатре хьадаьхкар, — яхаш дувц театра художественни кулгалхочо Мальсагова Розас. — ХIаьта кинотеатр хиннача здане чу тхона эша хьал хилийта таро яц. Берашта лаьрхIа дола театр ший белгалонаш йолаш да. Цох дийцад республикерча прессас а. Бакъда, эргадаьнна, гIулакх тоаденна хIама-и хилaнзар тхона. ХIаьта а оаха дийцача кхоачамбоацарех цхьаццадараш дIадаха вIаштIехьдаьннад. Цун масал — дIадахача кIирагIа культура министерство кулгалхой юкъе а болаш хиннача комиссе тIанийцар гIалгIай метта оттаяь хьалхара спектакль «Али-бабаи 40 гIаьрахой».

Белгалдаккха деза, театро шоай здани ца хилар бахьан долаш увзараш а доацаш, финансови гIулакхаш геттара эсал хилар бахьан долаш а дукха халонаш озалга. Массаза тоъаш яц костюмаш, уж хьатега кIада хилац. Хоза хьаь теникаш яц. ХIаьта сцена а яц бераштa боагIача боараме тоаяь, хIанз йолчун тIа спектакль оттае хала да.

— ГIалгIай метта спектаклаш увттае тхона дагадеха дукха ха яр,—яхаш дувц театра директора Хачукаев Руслана, — тхо цунна дуккха уйла еш а дар. Керттера тхона дагабаьхкараш тхой зIамига гIалгIай зрителаш бар, хIана аьлча, зIамига волаш Iомадаьр чIоагIлу берий дегашка. ХIаьта укхазара, городера, бераш эрсий меттах шаьра кхеташ ма хулий, хIаьта юртара бераш? Шоаш массаза цIагIа, новкъостащца бувцача меттах дикагIа кхет. Театр дукхагIйолча даькъе районашка гастролех аха лаьрхIа да, юрташкарча берашта театра вахар довзаргдолаш.

— Бакъда, — дIаходихьар ший къамаьл директоро, — гIалгIай метта спектаклаш увттае тхона халагIа да, хIана аьлча, сценареш яц, берашта лаьрхIа шоай дош оалаш бац къаман йоазонхой, хIаьта оаха хьалхара оттаяь спектакль берашта дукха безача фаьлгах «Али-бабаи 40 гIаьрахой» яхаш яь.

ДIадахача ерача дийнахьа спектакль гойта Назране баха хилар теникий театра актераш, гаргарча хана республика кхыча районашка баха кийчлуш а ба. Хьежа царга, бераш...

Л. ЧАПАНОВА.

Республика экранаш тIа

«ДОСТИГАЯ НЕВОЗМОЖНОГО»

Фильмера событеш Колифорне Орэндж яхача округе хулаш я. Американски дезала шоашта хьайица вьетнамски кIаьнк Келли коравaьв хьалъэлла уллаш. КIаларча дезала кIаьнк, массаза ший новкъостащца скейтболах ловзар мара, кхы хIаманна бала боаца Брайан цецваьнна ва цу гIулакхах. Из цаI ва вож ше хьал ца олвеннaлга кхетадеш, цудухьа из валара бахьанаш ше тахка лерхI цо.

Хьалхарча даькъе вай безам тIабодаш вац къона Брайн. ГIожа, аьрдагIа вола из массаза барт бетташ, аьннар ца деш хул, машар бац цун даьца-наьнаца, боккхагIчарца. Из вовзаш ва моттигерча полицейскешта а. ХIаьта хIанз цо тIанийца гIулакх а, веший валара бахьанаш тахкар, боккхагIчарна футтаройна деш санна хет. Бакъда, къаьстта Брайан ва из бахьан тохкар. Веший хиннача гонахьарча гIозаро леладу гIулакхаш техкача, цо кхетаду, Келлена цар герзащца базар елга гучадаьлча, из ше веннав аьнна, цар из дIаваькхалга...

Фильме дIахо хинна событеш йовзаргья английски режиссера Грэм Клифьордо даькха «Достигая невозможного» яхача фильмага хьежача.

С. ДУДАЕВ, киновидеообъединени редактор.

ТЕЛЕВИДЕНИ

6 ДЕКАБРЬ.

ЕРА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минут.
8.35 — «Вариант «Омега». Художественни фильм. 4-гIа сери.
9.45 — Берий сахьат (английски метта урок а луш).
10.45 — Хьайбай дунен тIа.
11.45 — «Маскана кIала хьажа» яха художественни фильм. 3-гIа сери (Финлянди).
12.25 — Коллаж.
12.30 — Ха.
13.00 — Шахматех йолча дунен чемпионате.
15.30 — ТСН.
15.45 — ДIалокх Л. Тимофеевас (фортепиано).
16.45 — Компьютерцара диалог.
17.30 — «Мастерех йола кхо новелла» яхача документальни фильма премьера (Финлянди).
18.20 — «Калевала» яха мультфильм. 7-гIа сери.
18.30 — «Ситуация» яха политически диалогаш.
19.00 — ...16 шу даланза а боккхагIа а.
19.45 — «Вариант «Омега». Художественни фильм. 5-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.40 — МВД сводкех.
21.55 — «Маскана кIала хьажа» яха художественни фильм. 3-гIа сери (Финлянди).
22.35 — Авторски телевидени. «Телескоп».
00.05 — ТСН.
00.20 — «Довзаш хургда вай». «Ступень к Парнасу» яхача Дунен халкъашта юкъерча телефестивала 3-ча турах.
00.50 — Шахматех йолча дунен чемпионате.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Iалама къайленаш». Iилма - популярни фильм.
8.35, 9.35 — Природоведение. 5 класс.
8.55, 9.55 — Увертюра . Iилма-популярни фильм.
9.05 — Испански мотт 1-ча шера Iомабераштa.
10.05 — Испански мотт 2-ча шера Iомабераштa.
10.35, 11.35 — Биологи. 8 класс.
11.05 — Эрсий къамаьл.
12.05 — «Серая цапля». Документальни фильм.
12.15 — Ритмически гимнастика.
12.55 — «Сона наха кили деннад». Документальни фильм.
13.25 — ШозлагIа хьокхача телефильма дийнахьара сеанс. «Дачни истореш». 3-гIа сери — «Майская прохлада».
14.15 — РСФСР халкъа депутатий аргIан йоацача съезде.
18.10 — Передачай программа.
18.15 — Музыкальни открытка.
18.20 — «Советаш гIулакх деш я» (нохчий меттала).
19.00 — Фаьлг, фулг... Берашта лаьрхIа йола передача. (ШозлагIа хьахьокхар) (гIалгIай меттала).
19.20 — Информационно-публицистически программа.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — «Коллаж».
20.20 — Актуальни интервью.
20.30 — «Вахар халхарца да». Фильм-концерт.
21.40 — РСФСР халкъа депутатий аргIан йоацача съезде.
23.40 — СССР Лакхехьарча Совета сессе.

7 ДЕКАБРЬ.

ПIАЬРАСКА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минут.
8.35 — «Вариант «Омега». Художественни фильм. 5-гIа сери.
9.40 — «Дош». Литературно-художественни программа.
11.40 — ...16 шу даланза а боккхагIа а.
12.30 — Ха.
13.00 — Шахматех йола дунен чемпионат.
15.30 — ТСН.
15.45 — «Гюмриец» яхача документальни фильма премьера.
16.10 — «Баьцара лампа».
16.45 — Н. Некрасовга хьалхле а йолаш СССР Гостелерадио эрсий халкъа инструментий Академически оркестра концерт.
17.30 — «ТелеЭКО». Журнал.
18.00 — «Ферскотти» группаца вIашагIкхетар (Финлянди).
18.30 — Ха.
19.00 — Л. Бернстайн. Мюзиклацара симфонически халхараш: «Вестсайдски истори».
19.25 — Мультфильм.
19.35 — Дипломатически доаца къамаьлаш.
20.00 — «ВИД» хьагойт: «Программа 500», «Капитал-шоу», «Тамаший аре».
21.00 — Ха.
21.40 — «Коллаж».
21.45 — СССР правительстве.
21.55 — Из хиннад... хиннад...
22.15 — «ВИД» хьагойт: «ХалкъагахЬа юхь йолаш», «Взгляд», «Веди», «МТВ». Перерыве (23.55) — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Iалама къайленаш». Iилма - популярни альманах.
8.35, 9.35 — Вайна гонахьара дуне. 1 класс.
8.55, 9.55 — «Бийсанара Эрмитаж». Документальни фильм.
9.05 — Английски мотт. 1-ча шера Iомабераштa.
10.05 — Английски мотт. 2-ча шера Iомабераштa.
10.35, 11.35 — Географи. 6 класс.
11.05 — Мама, папа, со.
12.05 — г. Краснодарерча казгирхой фольклорни ансамбла выступлени.
12.15 — РСФСР халкъа депутатий аргIан йоацача съезде.
12.25 — Гнесиных цIерагIча музыкальни училища дешархой концерт.
13.15 — Лелама кхерамзле бахьан долаш.
13.20 — ШозлагIа хьокхача телефильма дийнахьара сеанс. «Дачни истореш». 4-гIа сери — «Выходной ханара визиташ».
14.15 — РСФСР халкъа депутатий аргIан йоацача съезде.
17.00 — Передачай программа.
18.10 — Информационно-публицистически программа.
18.50 — Киножурнал.
19.00 — Нохчий халкъа съезд чакхъяьнначул тIехьагIа (нохчий меттала).
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.20 — «Ступени» яхача журнала оагIонаш.
20.50 — Массанена йола спорт.
21.05 — «Гремучая дюжина». Фильм-концерт.
21.40 — РСФСР халкъа депутатий аргIан йоацача съезде.
23.40 — СССР Лакхехьарча Совета сессе.

РАДИО

6 ДЕКАБРЬ.

ЕРА

7.30 — Муамаш. ДIоагIа къамаьл.
7.40 — Хоамаш.
7.55 — 8.00 — Музыка. Хаоттам.
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.30 — 9.00 — Нохч - ГIалгIай музыкай концерт.
11.15 — «Патриот».
11.30 — «Iанга кийча дий вай?» (гIалгIай меттала).
11.45 — 121.00 — Рыночни экономикай словарь.
17.15 — «Камертон» яха художественно - публицистически канал. Духьалара эфир.
18.00 — Керда хоамаш.
18.10 — Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.20 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.30 — 19.00 — Музыка.

7 ДЕКАБРЬ.

ПIАЬРАСКА

7.30 — Муамаш. «Юртара Iуйренаш».
7.45 — 8.00 — «Патриот» (нохчий меттала).
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республиканский газетий обзор.
8.30 — Хозрасчета хьалашка (нохчий меттала).
8.40 — Рекламa.
8.45 — 9.00 — Поэзий миноташка (гIалгIай меттала).
11.15 — 12.00 — «Песни далеких лет» яхача циклера передача.
17.15 — Передачай программа. Хаоттам.
17.16 — Правови всеобуч. Юристий советаш.
17.31 — «ЦIий сегаш» (гIалгIай меттала).
17.46 — Музыка.
18.00 — Керда хоамаш.
18.10 — Керда хоамаш (нохчий меттала).
18.20 — Керда хоамаш (гIалгIай меттала).
18.30 — Музыка.
18.40 — 19.00 — «Советаши вахари» (нохчий меттала).

Хаоттам

Тахан республике гIоллеи Грознеи хувцалуш морхаш йолаш, цхьайолча моттигашка догIа делхаш, малхбузехьара секунде 3—7 метр чIоагIа мух а хьекхаш хилеи фегара температура республике 6—11, Грозне 8—10 градус йIовхал йолаш хилеи тарлу.

Кхоана хувцалуш морхаш а йолаш. йоачан а йолаш, цхьайолча моттигашка дохк а доаллаш, тайп-тайпарча оагIонашкахьара секунде 3—7 метр чIоагIа мух а хьекхаш хилеи фегара температура бийсана 1—6, дийнахьа 5—10 градус йIовхал йолаш хилеи тарлу.

Метеостанци.

IИЛМАН-ПРАКТИЧЕСКИ КОНФЕРЕНЦЕ

Укх деношка Л. Н. Толстоя цIерагIча Нохч-ГIалгIай паччахьалкхен университете «Iилма» яхача ассоциаце чакхъяьнкхар «ГIалгIайче юхаметтаоттаяра тIехьа» яха Iилман-практически конференци. Цига дакъа лоацаш бар боккхий Iилманхой — профессораш, доценташ, лакхерча дешара заведеней преподавателаш, йоазонхой, студенташ, кхыча городашкара баькха хьаший.

Iилман - практически конференце докладаш йир: Х.-М. Измайлова — «Нохч-ГIалгIай Республика Iалама ресурсаш», нислагIча горбольница отделене заведующе А. Куштова — «Нохч-ГIалгIайчен къамаши къамашта юкъера гIулакхаши», профессора Курниева — «Пригородни район, ГIалгIайче юхаметтоттаечара цун моттиг а лоархIам а», профессора М. Мужехоева — «Революци хилалехьа денз вайнахаи хIираштеи юкъерча гIулакхий проблемаш», Э. Мужехоевас — «ГIалгIайче административно - территориально екъар, XIX бIаьшерен шоллагIа дакъа доладелча денз XX бIаьшере дIайолаяллалца ГIалгIай мехка паччахьа лелаяь политика», кхыяраш.

Докладаш а ГIалгIайче юхаметтаоттаяра де дезар а дувцаш къамаьлаш дир ЧИГУ зоологе кафедра доцента А. Батхиева, Нохч-ГIалгIай паччахьалкхен вIашагIтехача музея Iилман болхлочо Бабахяна, ЧИГУ доцента П. Парчиевас, Нохч-ГIалгIай пединститута юхьанцарча классай факультета декана, исторически Iилмай кандидата Т. Муталиева, археолога Д. Чахкиева, историе, социологе, философе Iилма-тохкама института Iилман болхлочо А. Гандалоева, филологически Iилмай доктора, профессора Ф. Оздоевас, Нохч-ГIалгIайчен халкъа йоазонхочо А. Бокова, Грозненски мехкдаьтта института доцента А. Ужахова, «Орстхо» яхача общества председатела И. Гандалоева, кхычар.

Iилман - практически конференци чакхйоаллаш къамаьл дир «Iилма» яхача ассоциаце председатела М. Точиева.

Конференци кийчъеча а чакхйоаккхача а хьинаре дакъа лаьцар «Iилма» яхача ассоциаце председатела заместитела, ЧИГУ доцента И. Танкиева.

«СВЕТ» Газета Чечено-Ингушского рескома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской Республики

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 22-45-57; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: идеологического — 22-53-12, 22-75-78; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01; агропромышленного — 22-47-84, 22-90-66; культуры — 22-64-75; 22-54-04; писем — 22-85-64; машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-88.

Газет арадувл шинареи. ереи, шоаттеи деношка

«Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 3374.